

TRABZON AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE 18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA GİRESUN*

*Yunus MERCİMEK***

ÖZ

Bu çalışmada, Trabzon eyaletine bağlı bir kaza merkezi olan Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyetlerden hareketle, 18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'un idarî, sosyal ve ekonomik durumu incelenmiştir. Bunun için 1, 2 ve 3 numaralı Trabzon ahkâm defterlerinde kayıtlı Giresun ile ilgili hükümler tespit ve transkribe edilmiştir. Daha sonra bu hükümler konularına göre tasnif edilmiş ve her bir konu ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyetler içinde ilk üç sırada mirî arazi, miras ve eşkıyalıkla ilgili şikâyetlerin yer aldığı görülmüştür. Bunların dışında alacak-verecek, vergi, mülke ve göreve müdahale, aile, vakıf ve komşulukla ilgili şikâyetler de kayıtlara yansımıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'da yaşanan sorunları yansıtan bu şikâyetlerden şikâyet eden ve edilenlerin kimliği ve sosyo-ekonomik durumu, şikâyetlerin bildirilme şekilleri ve Divan-ı Hümâyûn'un verdiği kararlar hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Şikâyetler aynı zamanda şehrin idarî yapısı, ekonomik durumu ve sosyal yaşamına dair önemli bilgiler vermektedir. İdarî açıdan Trabzon Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Giresun, orta dereceli devlet memurlarına verilen bir zeamet içinde yer almaktaydı. İklimine uygun zirâî ürünleriyle ve bir liman kenti olarak dikkat çeken Giresun'un ekonomisi tarım, ticaret ve denizcilğe dayanmaktaydı. Fındık üretimi ve ticaretinin önemli bir ekonomik faaliyet olduğu Giresun'da ahalinin bir kısmı da maden ve zahire başta olmak üzere taşımacılık yapıyordu. Sosyal yaşama dair öne çıkan en önemli husus ise Giresun'un nüfuzlu ayân ailelerinin neden olduğu asayiş olaylarıydı. Bilhassa Dizdarzâde Hüseyin'in öldürülmesinden sonra oğulları tarafından başlatılan olaylar, şehrin asayiş ve ekonomisine büyük zarar vermiştir. Bu durumdan en çok etkilenenler ise Giresun ahalisi ve zeamet mutasarrıfları olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Giresun, Trabzon Ahkâm Defterleri, Şikâyet, Divan-ı Hümâyûn.

* Gönderim Tarihi: 10.07.2024. Kabul Tarihi: 26.07.2024.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, GİRESUN.
yunus.mercimek@giresun.edu.tr, ORCID:0000-0002-5061-7522.

REPAIR AND FORTIFICATION OF KARS CASTLE IN THE 18TH CENTURY

ABSTRACT

This study examines the administrative, social, and economic status of Giresun in the second half of the 18th century, based on the complaints forwarded to the Divan-ı Hümâyûn from Giresun, a sub-district center of the Trabzon Province. For this purpose, the provisions related to Giresun recorded in the Trabzon Ahkâm Registers numbered 1, 2 and 3 were identified and transcribed. Subsequently, the provisions were classified according to their topics and each topic was evaluated under separate headings. It was observed that among the complaints forwarded to the Divan-ı Hümâyûn from Giresun, complaints regarding state lands, inheritance, and banditry ranked in the top three. In addition to these, complaints related to debt and credit, taxation, interference with property and office, family, waqf, and neighborhood disputes were also reflected in the records. These complaints, reflecting the issues experienced in Giresun in the second half of the 18th century, provide significant information about the identities and socio-economic status of the complainants and the complained, the methods of reporting the complaints, and the decisions made by the Divan-ı Hümâyûn. The complaints also provide valuable insights into the administrative structure, economic situation, and social life of the city. Giresun, administratively a sub-district of the Trabzon Sanjak, was located within a zeamet granted to mid-level state officials. Giresun, known for its agricultural products suitable for its climate and as a port city, had an economy based on agriculture, trade, and maritime activities. In Giresun, where hazelnut production and trade were significant economic activities, a part of the population was also engaged in transportation, primarily of minerals and agricultural products. The most prominent aspect regarding social life was the public order incidents caused by the influential ayan families of Giresun. Especially, the incidents initiated by the sons of Dizdarzade Hüseyin after his assassination caused significant damage to the public order and economy of the city. The most affected by this situation were the inhabitants of Giresun and the zeamet mutasarrıfı.

Keywords: Giresun, Trabzon Ahkâm Registers, Complaint, Divan-ı Hümâyûn.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde idarî, siyasî, askerî ve malî meselelerin görüşülerek karara bağlandığı Divan-ı Hümâyûn, aynı zamanda her türlü şikâyet ve davanın çözüme kavuşturulduğu yüksek bir mahkeme olarak görev yapmıştır.¹ Divan-ı Hümâyûn'da devletin dâhilî ve hâricî meseleleri yanında tebaadan gelen şikâyetler hakkında alınan kararlar konularına göre çeşitli defterlere kaydedilmiştir. Defterler özelindeki çeşitlenme divan bürokrasisindeki gelişme

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönem boyunca Divan-ı hümâyûn dışında şikâyetlerin ulaştırılabileceği diğer makamlar, merkezde veziriazam ve kazasker divanları; taşrada ise eyalet/sancak divanları ve kadı mahkemeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Tuğluca, *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara 2020, s. 30.

ve ihtisaslaşma sonucunda zaman içerisinde tekâmül etmiştir.² Erken dönemlerde alınan bütün kararlar, talimat emirleri, nişan-berat kayıtları; şikâyetlerin görüülmesi sonucu çıkan malî, idarî ve adlî konularla ilgili hükümlerin tamamı ahkâm defterlerine kaydedilmekteydi. Daha sonra malî konularla ilgili hükümler ahkâm-ı maliye defterlerine; idarî ve adlî hükümler ise ahkâm-ı mîrî defterlerine kaydedilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar ahkâm-ı mîrî adıyla bilinen defterlere, 1059/1649 yılından itibaren sadece adlî konuların kaydedildiği ahkâm-ı şikâyet adıyla yeni bir defter türünün ihdas edilmesinden sonra, mühimme defteri denilmeye başlanmıştır. Bundan sonraki süreçte devletin idarî, siyasî ve askerî konularda almış olduğu kararlar mühimme defterlerine; reyanın birbirleriyle veya devlet görevlileriyle olan ihtilaflarına ait kararlar ise şikâyet defterlerine kaydedilmiştir. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise şikâyetlerin eyaletlere göre tasnif edilmesiyle birlikte Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterleri ortaya çıkmıştır. Muhteva itibarıyla şikâyet defterlerinin devamı mahiyetinde olan Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterleri, 18. yüzyılda merkezî otoritenin zayıflaması ve asayişin bozulmasına bağlı olarak mahallinde halledilemeyip merkeze aksettirilen şikâyet sayılarının çoğalması üzerine, artan bürokratik işlemleri kolaylaştırmak ve mahallî meseleleri daha hızlı bir şekilde çözmek için dönemin reisülküttabı Mehmed Ragıp Efendi'nin önerisiyle 1155/1742'den itibaren düzenlenmeye başlamıştır.³

Bugün Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterleri tasnifinde aralarında Trabzon Eyaleti'nin de yer aldığı Osmanlı Devleti'nin önemli eyaletlerine ait 544 defter mevcuttur.⁴ Zaman-

² Divan-ı hümayûn defterlerinin ortaya çıkışı, tarihi gelişim süreçleri ve Osmanlı bürokrasisindeki ihtisaslaşma sonucu geçirdikleri değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgin Aydın, *Osmanlı Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, XV-XVI. Yüzyıl*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

³ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, İstanbul 2005, s. 8, 18-19. Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterlerinin ihdasından sonra da Ahkâm-ı Şikâyet defterleri ortadan kalkmamıştır. Bu durumun müstakil olarak Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterlerinin düzenlenmediği bölgelerdeki şikâyetlerin Ahkâm-ı Şikâyet defterlerine kaydedilmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Eyalet Ahkâm defterlerine mahallî meselelerle ilgili hükümlerin, Şikâyet defterlerine ise genel konular hakkındaki hükümlerin kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu arada Ahkâm-ı Şikâyet adıyla yeni bir defter serisinin düzenlenmesinden dolayı, önceki defterlere Atik Şikâyet defterleri adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nahide Şimşir, "Ahkâm Defterinin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defterindeki İzmir ile İlgili Hükümler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir 1994, s. 361.

⁴ Eyalet Ahkâm defterleri 1128/1716'da başlayan Mora ve 1159/1746'da başlayan Cezayir-i Bahr-i Sefid haric 1155/1742'de başlayıp muhtelif tarihlerde sona ermekte olup, genel olarak II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmektedirler. Ahkâm defterlerinin eyaletlere

mekân bakımından geniş bir dönemi-alanı kapsayan, muhtevaları ve konu çeşitlilikleri açısından birçok araştırma sahasıyla ilgili olan Eyalet Ahkâm-ı Şikâyet defterleri, bilhassa mahallî tarih araştırmalarının yegâne kaynağı olarak kullanılan şer'iyeye sicillerinin mevcut olmadığı bölgelerin sosyo-ekonomik tarihi için eşsiz bir kaynaktır.⁵

18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'un idarî, iktisadî ve içtimaî durumunu inceleyen bu çalışma, 1, 2 ve 3 numaralı Trabzon Ahkâm defterlerine dayanmaktadır.⁶ 18. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan süreçte bölgenin idarî, iktisadî ve içtimaî durumunu ortaya koyabilecek nitelikte veriler ihtiva eden Trabzon Ahkâm defterleri şimdiye kadar birçok çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır.⁷ 2 numaralı defterin ilk 100 sayfası dâhil Trabzon Ahkâm defterlerinin büyük bir kısmı transkribe edilmiştir. Bir numaralı defter ile 2 numaralı defterin kalan kısmının transkripsiyonuna dair herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.⁸ Bununla birlikte bu iki defter dışındaki Trabzon

göre başlangıç-bitiş tarihleri ve defter sayıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İskender Türe-Salim Kaynar (Haz.), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2017, s. 30-41.

⁵ Şimşir, a.g.m., s. 363; Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013/1, ss. 9-29.

⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, Trabzon Ahkâm Defterleri (A. DVNS.AHK.TZ.d) tasnifinde kayıtlı, 1155-1329/1742-1911 tarihlerini kapsayan 8 adet defter vardır. Bunlardan 1 ve 2 numaralı defterlerin tamamı, 3 numaralı defterin ise ilk 22 sayfası 18. yüzyıla; 3 numaralı defterin kalan kısmı ile 4, 5, 6 ve 7 numaralı defterlerin tamamı 19. yüzyıla ve 8 numaralı son defter ise 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait kayıtları ihtiva etmektedir.

⁷ Trabzon Ahkâm defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı bazı çalışmalar için bkz. Kasım Anıt, *Trabzon Ahkâm Defterleri'ne Göre Rize'nin İktisadî ve Sosyal Yapısı (1740-1911)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996; Temel Öztürk, "Ahkâm Defterlerine Göre Trabzon ve Çevresinde Güvenlik (1742-1760)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 4, S. 8, Trabzon 2010, ss. 29-53; Mehmet Fatih Gökçek, "1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde Kürtün Nahiyesi İle İlgili Kayıtlar (1742-1759)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 13, S. 25, Trabzon 2018, ss. 69-102; İlhan Gök, "2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterine Göre Kürtün İle İlgili Merkezî Yansıyan Konular (1759-1796)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 28, Trabzon 2020, ss. 443-462; Aynı yazar, "Eyalet Ahkâm Defterleri Çerçevesinde Akçaabat'ın Sosyal ve Hukuki Durumu (1742-1800)", *History Studies*, C. 12, S. 6, (2020), ss. 2943-2968; Hikmet Çiçek, "Trabzon Tarihi Kaynaklarına Katkı: Trabzon Ahkâm Defterleri (1155-1329/1742-1911)" *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Kenan İnan-Deniz Çolak, Trabzon 2020, ss. 435-454; Bünyamin Köse, *6-7 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterlerine Göre Gümüşhane Sancağı*, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane 2020.

⁸ Trabzon Ahkâm defterlerinin transkripsiyonuna dair çalışmalar için bkz. Fatma Atabey, *4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S. 1-50)*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2014; Neslihan Sekmen, *IV Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S.100-150)*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal

Ahkâm defterleri içinden Giresun ile ilgili hükümlerin tespit ve değerlendirilmesine yönelik bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, Trabzon'a ait 8 defterin kapsadığı zaman diliminin uzunluğu dikkate alınarak 1 ve 2 numaralı defterlerin tamamı, 3 numaralı defterin ise 18. yüzyıla ilgili kısımları kapsam dışında bırakılmış ve böylelikle çalışma 19. yüzyıl ile sınırlandırmıştır.⁹ Dolayısıyla 1, 2 ve 3 numaralı defterlerin kapsadığı 18. yüzyılın ikinci yarısı için Trabzon Ahkâm defterlerine dayalı bir çalışmanın yapılması ile Giresun tarihi adına ilgili kaynak özelindeki boşluk tamamlanacaktır. Bu arada daha önce 2 numaralı defterden seçilen birkaç hükümle hazırlanan bir çalışmada Giresun'da yaşanan eşkıyalık ve ekonomik sorunlara değinilmiştir. Ancak bahsedilen bu çalışmada 1 numaralı Trabzon Ahkâm defterinin hiç kullanılmamış olması ve Giresun ile ilgili 111 hükmün yer aldığı 2 numaralı defterden ise sadece beş hükmün kullanılmış olması, bu iki defterin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerektiğini göstermektedir.¹⁰

Çalışmada 1, 2 ve 3 numaralı Trabzon Ahkâm defterlerinde kayıtlı Giresun ile ilgili hükümler incelenerek, Giresun şehrinin idarî, iktisadî ve içtimaî tarihi hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır. 1 ve 2 numaralı defterin tamamı, 3 numaralı defterin ise 18. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden kısımları taranmış, Giresun ile ilgili ilgili hükümler tespit edilmiştir.¹¹ Tespit edilen hükümler transkribe edildikten sonra konularına göre tasnif edilmiş ve tasnife göre her bir konu ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Fakat daha öncesinde bu üç defterden elde edilen bilgilere göre 18. yüzyılın ikinci yarısında

Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2015; Sevgi Kelkitli, *8 Numaralı Trabzon Vilayeti Ahkâm Defteri'nin Yeni Yazıya Çevrilmesi Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2020; Kübra Aksel, *6 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu (s. 1-92)*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2021; Melike Bolat, *6 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyonu (s. 93-192)*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2021; Şebnem Tekin Ergin, *7 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri Transkripsiyonu (s. 1-50)*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2022; Emine Sümeyye Üstün, *2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-100)*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2023.

⁹ İlker Gündoğdu, *Trabzon Ahkam Defterleri'ne Göre 19. Yüzyılda Giresun Kazası'nın İktisadi ve Sosyal Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. xvii- xviii.

¹⁰ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Giresun'da Bazı Sosyal ve Ekonomik Meseleler" *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1998) Bildiriler*, İstanbul 1998, ss. 45-58. Güler'in çalışmasında kullandığı hükümler için bkz. BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 28, 49, 58, 61-62, 125.

¹¹ Rebiülahir 1211-Muharrem 1233 (Ekim 1796-Kasım 1817) arasını kapsayan 3 numaralı Trabzon Ahkâm defteri zaman olarak büyük ölçüde çalışılan dönemin dışında kalmaktadır. Ancak defterin 18. yüzyıla tekabül eden ilk 22 sayfasında kayıtlı Giresun'a gönderilmiş 4 adet hüküm tespit edilip değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Giresun'un idarî yapısı ve tarihi hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise elde edilen bilgi ve bulgular değerlendirilmiştir.

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Giresun

Giresun, Doğu Karadeniz'de denize doğru uzanan bir yarımada üzerindeki müstahkem kalesi ile tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşime sahne olmuştur. Şehrin gelişiminde etkili olan iki önemli unsur vardır. Birincisi kayalık bir bölge üzerine inşa edilen müstahkem kalesi diğeri de nispeten korunaklı limandır. Şehrin gelişiminde etkili olan üçüncü bir etken ise ortaçağlardan itibaren ticarî bir ürün olarak ön plana çıkan fındık üretimi ve hinterlandında yer alan zengin maden yataklarıdır. Giresun limanı, denize yakın yerlerde üretilen fındık ve Karahisar-ı Şarkî başta olmak üzere iç kesimlerden kara yoluyla getirilen hububat ile altın, gümüş, bakır, demir ve şap madenlerinin naklinde önemli rol oynamıştır. Bu haliyle küçük fakat stratejik bir şehir olan Giresun, II. Mehmed'in 1461'de Trabzon'u fethinden sonra geri dönüşü sırasında Osmanlı topraklarına katılmış ve Osmanlı idaresi altında bir kale ve liman şehri olarak tekâmül etmiştir.¹²

Fethin ardından Trabzon sancağına bağlanan Giresun, 1486 tarihli tahrîr defterinde Çepni adıyla kayıtlı olup, '*Zeamet-i Kürtün*' olarak ifade edilen idarî bölge içinde nahiye statüsündeydi. Şehirde oturan bir kadının varlığından, Giresun'un aynı zamanda kaza merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hukukî açıdan kaza, askerî açıdan nahiye statüsünde olan bir yerdi. 1515 tarihli tahrîr de ise Kürtün zeameti yerine kullanıldığı anlaşılan '*Vilâyet-i Çepni*'ye bağlı bir nahiye olarak görülmektedir. 16. yüzyıl boyunca arşiv kayıtlarında bazen Giresun bazen de Çepni nahiyesi şeklinde kaydedilirken, yüzyılın sonlarından itibaren Çepni yerine tedricen Giresun adı yerleşmiştir. Giresun, Trabzon sancağına bağlı kaza ve nahiye merkezi olma statüsünü 19. yüzyılın ortalarına kadar sürdürmüştür.¹³

Ahkâm kayıtlarında Giresun, 18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Trabzon Eyaleti'nde Trabzon Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olarak görülmektedir. Zeamet ya da timarla ilgili bir durum söz konusu olduğunda ise Trabzon Sancağı'nda Giresun Nahiyesi şeklinde geçmektedir.¹⁴ Ahkâm defterleri bu dönemde Giresun şehir merkezine (nefs-i Giresun) ait gelir kalemlerini de ihtiva eden zeamet hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre söz konusu zeamet Osmanlı merkez bürokrasisinde çalışan görevlilere verilen gedikli zeametler arasında yer almaktadır. Nefs-i Giresun'un da içinde yer aldığı

¹² Feridun Emecen, "Giresun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 78-80.

¹³ M. Hanefi Bostan, "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazasının İdarî Taksimatı ve Nüfusu", *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri (24-25 Mayıs 1996)*, İstanbul 1997, s. 119.

¹⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 196.

zeameti tasarruf eden kişiler arasında müteferrika ve Divan-ı Hümâyûn kâtipleri gibi orta dereceli devlet memurları bulunmaktadır.¹⁵

Hükümlerin hitap ya da şikâyet konusunun anlatıldığı nakil kısmından, başta kadı olmak üzere şehrin diğer idarecilerinin isimleri tespit edilebilmektedir. Buna göre ilgili dönemde adli ve hukukî olarak bir kadı tarafından yönetilen Giresun'un askerî açıdan öne çıkan idarecileri ise kale dizdarı ve yeniçeri serdardır.¹⁶ Erken dönemlere ait sicilleri olmadığından Giresun mahkemesinin hukukî faaliyetleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte ahkâm defterlerinden Giresun'da görev yapan bazı kadıların isimleri tespit edilebilmektedir. İncelenen dönemde görev yapan Giresun kadıları Abdulkadir¹⁷, Seyyid Mehmed,¹⁸ Mustafa,¹⁹ Mahmud,²⁰ Mehmed,²¹ Ahmed,²² Hüseyin²³ ve Hafız Ömer²⁴ efendilerdir. Giresun naibi olarak adı geçenler ise Seyyid Hafız İbrahim²⁵ ve Mehmed Emîn²⁶ efendilerdir. Bunların isimlerinden önce mevleviyet payeli sancak kadıları için kullanılan '*Mevlânâ*' kelimesi yer almaktadır.

Şikâyet eden ve edilenlerin ikâmet yerleri hakkında verilen bilgilerden bu dönemde Giresun'da bulunan mahalle ve köylerin isimleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Hükümlerde adı geçen mahalle isimleri; Cami-i kebîr²⁷, Çarşı²⁸, Hacı Hüseyin²⁹, Hacı Mikdad³⁰, Hacı Selim³¹, Hacı Sipahi,³² Kapu³³ ve

¹⁵ Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Osman Hâne-i hâssa, Mehmed Hazîne-i hâssa, Seyfi Ser-peşkir-i kilâr-ı hâssa; Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinden ise Hüseyin Senâyî, Amedî baş halifesi Derviş Seyyid Mehmed Kâmilî, Mustafa Sûzî veled-i Ahmed Adenî, baş halife Seyyid Ahmed Safî bu dönemde nefis-i Giresun ve gayriden zeamet tasarruf edenler arasında adı geçenlerden bazılarıdır. *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 4, 170; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 233, 336; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 9.

¹⁶ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 73; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 253, 260, 356.

¹⁷ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 12.

¹⁸ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 87.

¹⁹ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 142.

²⁰ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 159.

²¹ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 48.

²² *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 152.

²³ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 318.

²⁴ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 355, 361.

²⁵ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 345.

²⁶ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179.

²⁷ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 9.

²⁸ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 104; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 3, s. 15.

²⁹ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 16, 28, 63, 87, 104; *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 368.

³⁰ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s.104.

³¹ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 11.

³² *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 104.

³³ *BOA*, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 213.

Zimmîyân'dır.³⁴ Bunlar arasında adı en sık geçen ise Hacı Hüseyin mahallesidir. Burası daha çok Müslümanların yaşadığı bir mahalle olarak bilinmektedir.³⁵ Bu konuyla ilgili bir hükümde, Hacı Hüseyin mahallesinden bazı Müslümanların, gayrimüslimlerin kendi mahallelerinde mülk sahibi olmalarına karşı çıktıkları görülmektedir.³⁶ Fakat bir başka hüküm zimmî taifesinin Hacı Hüseyin mahallesinde Sadurlardüzü isimli yerde bir mezarlık yapma ihtiyaçlarına delalet etmektedir.³⁷ Bu dönemde Giresun'da gayrimüslimlerin yaşadığı bir yer olarak Zimmîyân mahallesinin adı geçmektedir fakat ne erken ne de geç dönem mahalle listeleri içinde bu mahallenin adının geçmediği görülmektedir.³⁸

Şikâyetin tarafları arasında köylerde ikâmet eden kimseler de vardır. Bu sayede bazı köylerin isimleri ve demografik yapıları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Hükümlerde Giresun kazasına bağlı Dereli, Kuşluğan, Köknarlı³⁹, Çandır⁴⁰, Seyyid⁴¹, Hamurlu⁴², Kurtulmuş⁴³ ve Umurlu⁴⁴ köylerinin isimleri tespit edilmiştir. Dereli, Kurtulmuş ve civardaki diğer bazı köylerde seyyidlerin yoğun olarak yaşadığı, Seyyid isimli köyün de ismiyle müsemma bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

Şehrin fizikî yapısıyla ilgili olarak cami-mescit, medrese ve diğer bazı mimarî yapıların isimleri ve konumları tespit edilebilmektedir.⁴⁵ Giresun'da bilinen mimarî eserler içinde adı sıklıkla geçen I. Selim'in Trabzon sancakbeyliği sırasında yaptırdığı Sultan Selim Camii'dir.⁴⁶ Bu camiye yakın bir medresenin bânîsi ise Ali Efendizâde Mustafa Efendi'dir.⁴⁷ Bu yapıların yer aldığı Cami-i kebîr mahallesinde Büyük Han olarak bilinen bir de han bulunmaktaydı.⁴⁸ Bunun dışında bazı hanların mevcudiyeti şehrin ticarî kapasitesini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim bir hükümde konumlarına değinilmeden 64 ve 62 odalı iki handan daha bahsedilmektedir.⁴⁹

³⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 370.

³⁵ Feridun M. Emecen, "Tarihî Bir Liman Kenti: Giresun", *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, s. 226-227.

³⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 341.

³⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 16.

³⁸ Oktay Karaman, *Giresun Kazası (1850-1900)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, s. 26-31.

³⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 73, 116; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 9.

⁴⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 177; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 48.

⁴¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 188.

⁴² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 164.

⁴³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 206, 234, 242.

⁴⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 371.

⁴⁵ Giresun'un tarihi bina ve kurumları hakkında bkz. Mehmet Fatsa, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri (Osmanlı Dönemi)*, İstanbul 2020.

⁴⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179.

⁴⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 152.

⁴⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 9.

⁴⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 198.

Sultan Selim Camii dışında Hacı Hüseyin⁵⁰ ve Kapu (Seyyid Mehmed Paşa)⁵¹ camilerinin isimleri kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca ismi belirtilmeksizin Sokakbaşı'nda da bir camiden söz edilmektedir.⁵²

Giresun'un bu dönemde Karahisar-ı Şarkî'den gelen şap ve hububatın sevk edildiği bir ihraç limanı olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir.⁵³ Hükümlerden Giresun ahalisinin bir kısmının denizcilikle uğraşıp hububat başta olmak üzere taşımacılık yaptıkları anlaşılmaktadır.⁵⁴ Miras ve mülke müdahaleyle ilgili şikâyetler şehrin etrafında çok sayıda fındık ve üzüm bahçesi olduğunu göstermektedir.⁵⁵ Bilhassa fındık bahçesi vakıfları Giresun'un zirai kimliğini yansıtan önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir.⁵⁶ Sonraki zamanlarda Karadeniz kıyı kentlerinin önemli ticarî ürünlerinden biri haline gelecek olan tütün ise bu dönemde İstanbul'dan getirilmekteydi.⁵⁷

Dönemin en dikkat çekici olayı ise Karadeniz'de yaşanan ayanlar arası mücadelenin Giresun'da şiddetli bir şekilde cereyan etmiş olmasıdır. 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında şehir ve çevresinde Dizdarzâdelerin resmî kayıtlarda eşkıyalık olarak nitelendirilen bir takım asayiş olaylarına sebebiyet verdikleri görülmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru ise Laçinzâdeler önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Giresun kalesi yaşanan olaylar sırasında bu iki ailenin fertleri tarafından ele geçirilmiş ve önemli ölçüde tahrip olmuştur.⁵⁸ Hükümlerde özellikle Dizdarzâdelerin kaleyi zapt etmeleri ve şehirde yaptıkları zulümler hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.⁵⁹

18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında ağır yenilgiler ve toprak kayıpları yaşadığı savaşlardan, Karadeniz ve kıyılarındaki şehirler de etkilenmiştir. Ahkâm defterleri düzenleniş gayeleri nedeniyle bu savaşlar hakkında doğrudan bilgi ihtiva etmezler ancak savaşların insan yaşamına etkileriyle ilgili bazı bilgilerin dolaylı olarak defterlere yansıdığı görülmektedir. Mesela Giresun zeameti mutasarrıfı Hüseyin Senâyî, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na reisülküttap vekili olarak katılmış ve Ruslara esir düşmüştür.⁶⁰ Seyyid Hüseyin adında biri de cerrah olarak Hotin muhasarasında

⁵⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 27.

⁵¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 18.

⁵² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 63, 182.

⁵³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 7, 95, 159, 161; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 28, 70.

⁵⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 7; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 260.

⁵⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 81, 87, 125, 161, 162.

⁵⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 150, 161, 162, 171.

⁵⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 118.

⁵⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 361.

⁵⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179, 190.

⁶⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 160.

bulunmuştur.⁶¹ Son olarak, daha çok sınır hattındaki Osmanlı şehir ve kaleleri için kullanılan ‘*serhadd-i mansûrem*’ ifadesi Giresun için de kullanılmıştır.⁶²

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Giresun’dan Divan-ı Hümâyûn’a Yapılan Şikâyetler

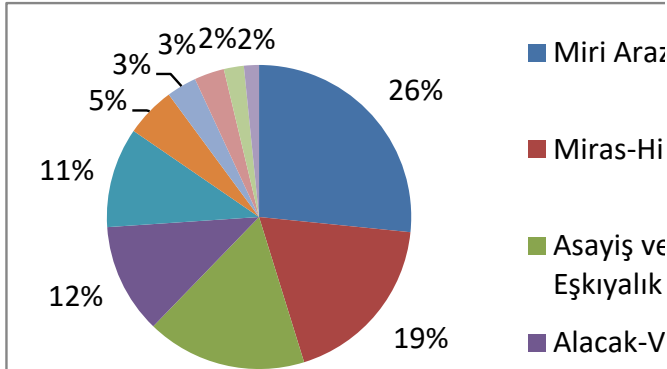
İncelenen döneme ait Trabzon Ahkâm defterlerinden, hitap kısmında Giresun adı geçen 188 hüküm tespit edilmiştir.⁶³ 1 numaralı defterde Giresun’a gönderilen 73 hüküm; 2 numaralı defterde 111 hüküm vardır. 3 numaralı defterde ise çalışılan döneme ait 4 hüküm yer almaktadır.⁶⁴ Dizdarzâdelere hitaben gönderilen birkaç hüküm hariç hükümlerin tamamında Giresun kadısına ya da naibine hitap edilmiştir. Hükümlerde en çok kadının muhatap alınması, kazanın adlî ve idarî görevlisi olarak kadınların Osmanlı şehir idaresinde üstlenmiş oldukları rolün bir sonucudur. Otuz kadar hüküm sadece Giresun kadısına hitaben yazılmış; diğer hükümlerde ise Giresun kadısıyla birlikte başka yerlerin idarî ve adlî görevlileri de muhatap alınmıştır. Hitap kısmında Giresun kadısıyla birlikte adı en sık geçen idareci Trabzon valisidir. Bunun nedeni eyalet idaresinden birinci derecede sorumlu olan valiye, eyalet dâhilindeki diğer sancak ve kazalarda yaşanan sorunların çözümünde de sorumluluk yüklenmesidir. Hükümlerde Giresun kadısıyla birlikte muhatap alınan diğer idareciler ise genellikle Giresun’a yakın yerlerdeki Gümüşhane, Kürtün, Tirebolu, Espiye ve Keşap gibi kazaların kadı ve naipleridir. Giresun kadısıyla birlikte diğer kazaların kadınlarının muhatap alındığı hükümlerin çoğunlukla zeamet, vergi ve eşkıyalık gibi geniş sahaları ilgilendiren konularla ilgili olduğu görülmektedir. Hitap kısmında sadece Giresun kadısının adının geçtiği hükümler ise miras, nikâh, mülk anlaşmazlığı ve şufa hakkı gibi genellikle şehir sakinleri arasındaki anlaşmazlıklarla ilgilidir. Divan-ı Hümâyûn’dan Giresun’a gönderilen bütün hükümler şikâyet konusuna göre tasnif edildiğinde oluşan tablo aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

⁶¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 337.

⁶² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 192.

⁶³ Bu sayıya, “*Trabzon Eyaleti’nde vâki kadılara hüküm ki*”, “*Giresun’dan bahren Âsitâne-i saadetime gelince iskelelerin vâki oldukları kazâların kuzât ve nüvvâbına ve iskele emînlerine ve sâir zâbıtına hüküm ki*” örneklerinde olduğu gibi içinde Giresun’un da adı geçen genel mahiyetteki hükümler dâhil değildir. Az sayıdaki bu hükümlerin yolculuk izin talebi, mütesellim tayini ve valilerin hazariyyeleri hakkında oldukları görülmektedir. BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 29, 192; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 353.

⁶⁴ Trabzon Ahkâm defterlerinde kayıtlı Giresun ile ilgili hüküm sayıları hakkında bkz. Gündoğdu, a.g.t., s. xvi-xvii, 166-169. Yüz on bir hüküm tespit ettiğimiz 2 numaralı defterde Gündoğdu, Giresun’a ait 100 hüküm yer aldığı söylemektedir. Hüküm sayıları hakkında dikkat çekici bir husus da 2 numaralı defterden sonra yani 19. yüzyıla ait defterlerde Giresun’a ait hüküm sayılarında görülen düşüştür. Bütün defterler içinde Giresun ile ilgili en çok hükmün yer aldığı defter 2 numaralı defterdir.

Grafik 1: Şikâyet Konuları

Grafikte gösterilen şikâyetler aşağıda müstakil başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenecektir ancak daha önce şikâyet eden ve edilenlerin kimliği, şikâyetlerin bildirilme şekilleri ve nasıl çözüme kavuşturuldukları hakkında bazı bilgilerin verilmesi önem arz etmektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'a gönderilen hükümlerde adı geçen şikâyet eden ve edilenler, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısına göre askerî ve reaya şeklinde tasnif edildiğinde bazı hususların dikkat çekmekte olduğu görülmektedir. Öncelikle zeamet sahipleri, askerler (yeniçeri, sipahi, dizdar vd.), ulema (kadı, müderris, müftü), cami görevlileri (imam-hatip, müezzin), seyyidler ve diğer bazı kimseler (mâlikâne mutasarrıfı, mültezim ve maden emîni gibi) askerî sınıf mensupları olarak değerlendirilmiştir. “[] *nâm kimesne/hatun/zimmi*” şeklinde ifade edilenler ise reaya kategorisine dâhil edilmiştir; reaya olarak değerlendirilenlerden kimliği ile ilgili ayrıntıya yer verilenler arasında köylü, maden işçisi, sefine reisi ve tacirlerin yanı sıra ashâb-ı ağrazdan, mütegalibeden, ecânibden şeklinde ismi belirtilmeden ifade edilen kişiler yer almaktadır. Devletten zeamet tasarruf eden ve buldukları bölgenin ayanı olarak tanınan Dizdarzâdeler, bu bakımdan askerî sınıftan sayılırken isyan ettikleri için zeametlerinin ellerinden alınmasına ve hatta idamlarına karar verilmiş ve bir müddet firari olarak dolaşmışlardı. Hükümlerde kendilerinden eşkıya, mütegalibe olarak bahsedildiğinden bunlar askerî sınıf içinde değerlendirilmemişlerdir.

Bu bilgilerden sonra şikâyet eden ve edilenler askerî ve reaya sınıfına mensup olmalarına göre tasnif edildiğinde şikâyet edenlerin % 67'sinin askerî, % 33'ünün ise reaya sınıfından olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Şikâyet edilenler söz konusu olduğunda ise bunun tam tersi bir durum (% 67'si reaya, % 33'ü askerî) ortaya çıkmaktadır. Bu durumda şikâyet edenlerin çoğunluğu askerî, şikâyet edilenlerin ise reyadır. Reayanın şikâyet edilenler içindeki oranının yüksek çıkmasında haklarında çok sayıda şikâyet bulunan

Dizdarzâdelerin payı büyüktür. Şikâyet eden askerîler içinde ilk sırada seyyidlerin yer aldığı görülmektedir. Seyyidler şikâyet edilenler içinde ise ikinci sırada gelmektedir. Bu durum Giresun'da yoğun bir seyyid nüfusun varlığına işaret etmektedir. Şikâyet eden askerîler içinde ikinci sırada bulunan zeamet sahipleri, şikâyet edilenler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Zeamet sahiplerinin şikâyet eden ve edilenler içinde ilk sıralarda yer alması ise bu dönemde Giresun ve çevresinde toprak tasarrufuyla ilgili yaşanan anlaşmazlıkların yoğunluğundan kaynaklanmaktadır.

Şikâyet eden ve edilenlerin dinî durumuna bakıldığında, çoğunluğun Müslümanlardan oluştuğu görülür. Nitekim dinî kimlikleri tespit edilen şikâyet edenlerden 159'u Müslüman, dördü gayrimüslimdir. Şikâyet edilenlerin ise 162'si Müslüman, beşi gayrimüslimdir; bir hükümde ise Müslüman ve gayrimüslimden birlikte şikâyetçi olunmuştur. Şikâyet eden durumundaki dört gayrimüslimin şikâyet ettiklerinin ikisi gayrimüslim, ikisi Müslümandır. Şikâyet edilen beş gayrimüslimden şikâyetçi olanların ise üçü Müslüman, ikisi gayrimüslimdir. Bu durumda Giresunlu Müslümanların gayrimüslimlere göre çok daha fazla Divan-ı Hümâyûn'a şikâyette buldukları anlaşılmaktadır. Bunda elbette Giresun nüfusunun büyük oranda Müslüman olmasının etkisi olmuştur. Bunun yanı sıra gayrimüslimlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları genellikle dinî reisleri nezdinde halletme isteklerinin de böyle bir tablonun ortaya çıkmasına etki ettiği söylenebilir. Gayrimüslimlerle ilgili az sayıdaki şikâyet, Müslümanlarla olan davalarının yanı sıra kendi aralarındaki anlaşmazlıkları da Divan-ı Hümâyûn'a taşıdıklarını göstermektedir.

Şikâyet eden ve edilenler cinsiyetlerine göre tasnif edildiklerinde erkeklerin kadınlardan önde oldukları görülmektedir. Cinsiyeti tespit edilen şikâyetçilerden 147'si erkek, 15'i kadındır; beş hüküm ise kadın ve erkeğin birlikte şikâyeti üzerine yazılmıştır. Bir ya da daha fazla erkekle birlikte şikâyetçi olan kadınların yanındakilerin erkek kardeşleri oldukları anlaşılmaktadır. Şikâyet edilenlere bakıldığında bunların da 165'i erkek, 9'u kadındır; yine beş hükümde şikâyet edilen durumunda kadın ve erkeğin birlikte oldukları görülmektedir. Şikâyet eden ve edilen kadınların biri hariç tamamı Müslümandır. Sadece bir gayrimüslim kadın, erkek kardeşi ile birlikte şikâyetçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şikâyet eden ve edilenler içinde kadınların erkeklere göre sayıca daha az olmaları, Osmanlı kadınların klasik dönemde kamusal alanda pek fazla yer almamaları, yolculuğun kadınları için ayrıca zor olması gibi nedenlerle ilgili olabilir. Ancak yapılan çalışmalar kadınların hak arayışında sadece kendi kazalarındaki mahkemelerle yetinmediklerini, az da olsa bizzat Divan-ı Hümâyûn'a müracaat ederek haklarını korumaya çalıştıklarını

göstermektedir.⁶⁵ Kadınların taraf olduğu davalara bakıldığında bunların genellikle evlenme, boşanma, miras ve vakıflarla ilgili anlaşmazlıklardan kaynaklandığı görülür.

Şikâyetlerin Divan-ı Hümâyûn'a bildirilme şekillerine bakıldığında genellikle üç yöntemin tercih edildiği görülmektedir. İlk sırada Divan-ı Hümâyûn'a bizzat yapılan müracaatlar gelmektedir. Hükümlerde "*Giresun sakinlerinden [] nâm kimesne/hatun gelip*" şeklinde ifade edilen bizzat müracaatlarda, şikâyet sahibi Giresun'dan İstanbul'a giderek Divan'a çıkmış ve şikâyetini bildirmiştir. Bazı hükümlerde şikâyet edenin ikâmeti belirtilmemiş, bazılarında ise İstanbul'da sakin olan kimseler şikâyetçi olmuşlardır. Dolayısıyla bizzat müracaatların tamamı Giresun'dan gidilerek yapılmamıştır. Bununla birlikte ikâmeti belirtilmeyen şikâyet sahiplerinin çoğunlukla Giresunlu oldukları düşünülebilir. Şikâyetlerin Divan-ı Hümâyûn'a bildirilmesinde tercih edilen ikinci usul arzuhal sunmaktır. Hükümlerde genellikle "*Giresun kasabası sakinlerinden [] nâm kimesne/hatun südde-i saadetime arzuhâl edip*" şeklinde ifade edilen başvurularda şikâyet eden İstanbul'a bizzat gitmemiş, bunun yerine bir dilekçe göndermiştir. Ancak arzuhâl ile müracaat edenlerden bazılarının İstanbul'da oldukları, bazılarının ise ikâmetinin belirtilmediği görülmektedir. Şikâyetlerin bildirilmesinde kullanılan üçüncü usul ise yerel mahkemeye müracaat ederek şikâyeti kadı aracılığı ile devlet merkezine iletmek şeklinde olmuştur. Hükümlerde "*Giresun kadısı [] südde-i saadetime mektup gönderip*" şeklinde ifade edilen bu usulde, kadı kendisine intikal eden şikâyeti bir mektupla Divan-ı Hümâyûn'a iletmıştır. Bu usul daha çok kaza ahalisinin toplu şikâyetlerini bildirmek için kullanılmıştır. Şikâyetlerin bildirilmesinde kullanılan bu üç usulle ilgili niceliksel bir değerlendirme yapıldığında şikâyetçilerin 120'si Divan-ı Hümâyûn'a bizzat gelip şikâyetlerini ifade etmiş; 36'sı arzuhal ve 13'ü de kadı mektubu iletmıştır. Diğer kategorisinde değerlendirilen 10 şikâyetin beşinde şikâyetin bildirilme şekli belirtilmemiş, dördü Kırım Hanı'nın mektubu, biri de Gümüşhane maden emîninin arzı ile bildirilmiştir.

Divan-ı Hümâyûn kendisine iletilen şikâyetlerin çözümü noktasında anlaşmazlık konusuna göre farklı kararlar vermiştir. Aile, miras, borç, mülk ve ticaret gibi özel hukuku ilgilendiren şikâyetlerin genellikle mahallinde şer'le görülmesi yönünde karar verirken dirlik sahipleri, vergi tahsildarları ve diğer askerî sınıf mensuplarının kendi aralarındaki kamuyu ilgilendiren davaları ve yine reaya ile olan ürün, vergi, muafiyet vs. konulardaki anlaşmazlıklarında ise merkezdeki defterlere ve kanunlara müracaat ederek kararını bildirmiştir. Mahallinde halledilemeyen bazı davaların ise Divan-ı Hümâyûn'da çözülmesi

⁶⁵ Muhammet Nuri Tunç, "Divân-ı Hümâyûn'a Yansıyan Kadınların Şikâyetleri ve Şikâyete Konu Olan Kadınlar", *Başlangıcından Günümüze Türk Tarihinde Kadın*, Ankara 2021, s. 65.

için tarafların devlet merkezinde gönderilmesi istenmiştir. Giresun'dan yapılan şikâyetlerin sadece birinde, davanın Divan-ı Hümâyûn'da görülmesi için davalının Âsitâne-i saadete gönderilmesi istenmiştir.⁶⁶ Bir hükümde ise timara müdahaleyle ilgili şikâyetin araştırılması ve keyfiyetin Divan-ı Hümâyûn'a bildirilmesi yönünde karar verilmiştir.⁶⁷ Şikâyet sahibinin bizzat Divan-ı Hümâyûn'da söyledikleri ya da arzuhalinde anlattıklarıyla karar verilmesi durumunda şikâyet edilen taraf adına bir mağduriyet durumunun hâsıl olma ihtimalinden dolayı, Divan'a iletilen şikâyetler genellikle mahalline havale edilmiştir. Şikâyetin mahallinde çözülmesi yönünde verilen kararlarda, şikâyet edenin anlattıkları için kullanılan '*eğer öyleyse, söylediği gibiyse*' şeklindeki ifadeler Divan'ın bu konudaki hassasiyetini ve davaların hangi sebeple mahalline havale edildiğini göstermektedir.

Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyetlerin % 63'ü mahalline havale edilmiştir. Şikâyetlerin %37'si hakkında ise defter ve kanunlar üzerinde yapılan incelemelerden sonra verilen kararın emredildiği gibi uygulanması bildirilmiştir. Divan-ı Hümâyûn'un kararını bildiren hükümlerde; '*defter-i hâkânî mücibince ve kânûn üzere amel olunmak için emr-i şerîfim yazılmıştır*'⁶⁸, '*mücibince amel olunmak için emr-i şerîfim yazılmıştır*', '*vech-i meşrûh üzere amel olunmak için emr-i şerîfim yazılmıştır*' ve şikâyetle ilgili daha önce verilen bir emr-i şerîf varsa buna atıf yapılarak '*mukaddemâ sâdır olan emr-i şerîfim mücibince amel olunmak için yazılmıştır*'⁶⁹ şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Divan-ı Hümâyûn tarafından mahalline havale edilen hükümlerde ise genellikle '*mahallinde şer'le görülmek için yazılmıştır*'⁷⁰ ifadesi kullanılmaktadır. Bunun dışında '*mahallinde şer'le görülüp ihkâk-ı hakk olunmak emrim olmuştur*'⁷¹, '*çavuş mübaşeretile mahallinde şer'le görülmek için yazılmıştır*'⁷² ve '*fetva/berat mücibince mahallinde şer'le görülmek için yazılmıştır*'⁷³ şeklinde farklı formüller de kullanılmıştır.

Asayiş Sorunları ve Eşkıyalıkla İlgili Şikâyetler

Dizdarzâdeler, 18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun ve çevresinde halka yaptıkları zulüm ve devletin gelir kaynaklarına verdikleri zararlar ile adlarından sıklıkla söz ettiren bir ayan ailesidir. İncelenen dönemde bu aileden olup hükümlerde ismi geçen ilk kişi Dizdarzâde Hüseyin'dir. Zeamet tasarruf eden⁷⁴,

⁶⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 9.

⁶⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 318.

⁶⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 160.

⁶⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s.4.

⁷⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 13.

⁷¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 104, 179.

⁷² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 33.

⁷³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 28; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 18.

⁷⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 12.

dirlik sahibi zaimlerden zeamet gelirlerini⁷⁵ ve Karahisar-ı Şarkî şaphanesi mukataasını⁷⁶ iltizama alan Dizdarzâde Hüseyin; zamanla bulunduğu bölgede ev basan, adam öldüren bir eşkıyaya dönüşmüştür. Nitekim ahkâm defterlerinde Dizdarzâde Hüseyin hakkında mütegalibe ve eşkıya zümresinden olduğuna dair devlet merkezine bildirilen şikâyetler kayıtlıdır. Rebiülahir 1156/Mayıs 1743 tarihli hükümde Dizdarzâde Hüseyin ve Toramanoğlu Mehmed'in '*katl-i nüfûs ve gâsıb-ı emvâl-ı ibâd ve hetk-i irâz-i ricâl*' oldukları ve zulümlerinden dolayı ahalinin perişan halde bulduklarından bahsedilmektedir.⁷⁷ Eşkıya taifesinden Gedikalizâde Osman Ağa, Serdaroğlu Süleyman Ağa ve Dizdarzâde Hüseyin 1150/1737'de Pazarsuyu kazası sakinlerinden Seyyid Hasan'ın menziline basmış, emval ve erzakını gasp ettikten sonra karısını öldürmüşlerdir.⁷⁸ Zilhicce 1162/Aralık 1749 tarihli hükümde ise Giresun sakinlerinden Seyyid Hüseyin devlet merkezine sunmuş olduğu arzuhalde, mütegalibe ve eşkıya zümresinden Dizdarzâde Hüseyin, kardeşi Ahmed, damadı Yahya Çelebioğlu Hüseyin ve Gedikalizâde Osman Ağa'nın kendisi yokken menziline girdiklerini söylemiştir. Menziline bulunan emval ve erzakı ile kızlarının çeyizlerini, bir at ve üç beygirini aldıklarını, bunun yanı sıra evi ile 18 adet mülk dükkân, mahzen ve hanını da yaktıklarını belirtmiştir.⁷⁹

Dizdarzâde Hüseyin hakkındaki bu şikâyetlerin canına mal olduğu anlaşılmaktadır. Zira Rebiülevvel 1169/Aralık 1755 tarihli hükümde kendisinden '*...öteden berü şekâveti ile meşhûr olup bundan akdem cezâsı tertîb olunan Dizdarzâde Hüseyin...*' şeklinde bahsedilmektedir.⁸⁰ Ancak onun öldürülmesiyle Giresun'da sükûnet sağlanamamıştır. Kendisinden sonra oğulları Ali ve Abdi (Abdullah) babalarının intikamını almak maksadıyla Giresun ve çevresinde büyük bir eşkıyalık eylemine girişmişlerdir. Bu süreçte şehirden birçok kişi hayatını kaybetmiş, şehir ictimâî ve iktisadî açıdan büyük zarar görmüş ve tabii ki bölgedeki madenler ve mukataaların işleyişi ve gelirleriyle ilgili ciddi sorunlar yaşanmıştır.

⁷⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 67.

⁷⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 183, 184.

⁷⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 12.

⁷⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 2.

⁷⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 113. Seyyid Hüseyin yaklaşık dokuz yıl sonrasına ait bir hükümde aynı olayla ilgili şikâyetini dile getirmiştir. Ancak bu sefer ilk hükümden farklı bazı bilgilerin olduğunu görmekteyiz. Bu ikinci hükümde tam adının Kandazzâde Seyyid Hüseyin olduğunu ve olayın kendisi Kırım tarafında iken gerçekleştiğini söylemiştir. İlk hükümde isimlerini söylediği eşkıyaya Kara Bayrakdar Mustafa ve Durakoğlu Halil'i de ilave etmiştir. Zarar gören mal varlığını ise şu şekilde sıralamıştır: biri 64 odalı diğeri 62 odalı iki han, 30'dan fazla dükkân, sekiz mahzen, iki ekmeççi fırını ile kendisi ve validesinin sahip olduğu eşyaları. BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 198.

⁸⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179.

Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin babalarının katlinden hemen sonra intikam almak için Giresun'da yaptıkları eşkıyalıkları hakkında Aralık 1755 tarihli hükümde ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Buna göre iki kardeş kendilerine tabi 500-600 kadar eşkıya ile kalenin dışındaki çarşığı basıp, dükkân ve mahzenleri yağmaladıktan sonra ateşe vermişlerdir. Olaylar sırasında üç çocuk, iki kadın ve 56 erkek öldürülmüş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır.⁸¹ Giresun kalesini ele geçiren Dizdarzâdelerin üzerine Canik muhassılı Süleyman Bey gönderilmiştir. Süleyman Bey on beş yirmi gün kadar şehirde kalmasına rağmen kaleye sığınan asilerin emre itaat etmeyip hatta muharebeye teşebbüs etmeleri nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır.⁸² Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin itaat altına alınmaması onları daha da cesaretlendirmiş, eşkıyalıkları Giresun çevresindeki yerlere sirayet etmiştir. Dizdarzâdeler hevâdarları olan Durakoğlu Halil ve Alaeddinoğlu ile birlikte 1170/1756 senesinde Karahisar-ı Şarkî kazasından Hacı Mustafa'nın Ahırlı ovasındaki Karagöl yaylasında bulunan 984 koyun ve 549 kuzusunu gasp etmişlerdir.⁸³

Dizdarzâdelerin şekavetlerine karşılık Osmanlı idaresi dirliklerini ellerinden alma yoluna gitmiştir. Dizdarzâde Abdi Gümüşhane madenlerinin yollarını, madencileri ve yolcuları Çepni eşkıyasından korumak şartıyla 20 bin akçelik bir zeamet tasarruf etmekteydi.⁸⁴ Nân parası (ekmek parası) olarak nitelendirilen bu zeamet eşkıyalık nedeniyle elinden alınarak 6 Cemazievvel 1172/5 Ocak 1759 tarihinden itibaren Hüseyin Kandazzâde Ali'ye verilmiştir. Bu karara rağmen Dizdarzâde Abdullah, Kandazzâde Ali'nin zeameti tasarruf etmesine engel olmuştur.⁸⁵ Dizdarzâdelerin Osmanlı idaresini rahatsız eden asıl müdahaleleri ise Karahisar-ı Şarkî şaphanesi mukataasına olmuştur. Dizdarzâde Ali ve Abdi, İstanbul'a nakledilmek üzere Karahisar'dan Giresun'a getirilen ve iskeledeki mahzende bekletilen 200 kantardan fazla mîrî şapa el koymuşlardır.⁸⁶ Ayrıca emvâl-i mîrînin tahsili için Trabzon valisi tarafından tayin edilen mübaşiri ve mukataa emîni Selim'in adamını hapsedmişlerdir. Bunun üzerine Selim'in talebiyle Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin yakalanarak Divan-ı Trabzon'a çıkarılmaları ve zimmetlerinde olan emvâl-i mîrînin tahsiline dair Trabzon valisi Abdurrahman Paşa ve Trabzon kadısına hitaben Cemazielahir 1176/Aralık 1762 tarihli hüküm yazılmıştır.⁸⁷

⁸¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179.

⁸² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 190.

⁸³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 194.

⁸⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 12.

⁸⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 49; Güler, a.g.m., s. 54-55.

⁸⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 28; Güler, a.g.m., s. 55.

⁸⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 44; Emre Yürük, *Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014, s. 95.

Bundan bir yıl kadar sonra yazılan Şaban 1177/Şubat 1764 tarihli hüküm, Dizdarzâdelere verilen son bir şans olarak değerlendirilebilir. Canik muhassılı Ali'ye hitaben yazılan ve bir sureti de Giresun ayanından Dizdarzâde Ali ve Abdi'ye gönderilen bu hükümde Dizdarzâdeler için kullanılan müspet ifadeler dikkat çekmektedir. Giresun'un ocakzâdesi oldukları belirtilen Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin kendi hallerinde olup reayanın işlerini görme noktasında gayretli oldukları, devlet ve vilayet işlerinde ve özellikle madenlerin işleyişinde yararlılık gösterdikleri, ayrıca vilayet sakinleri ve reayayı koruyup gözettiklerinden cümle ahalinin kendilerinden razı ve hoşnut oldukları ifade edilmiştir. Ancak birkaç seneden beri Canik muhassılı Ali Bey ile aralarında garez ve haset nedeniyle yaşanan muharebe ve mukatele, maden işlerinin bozulmasına ve madenci tairesinin dağılmasına yol açmıştır. Bundan sonra yaşanacak bu tür olayların Espiye ve Lahnas madenlerinin tamamen durmasına neden olacağından Canik muhassılı Ali ile muharebe ve mukateleden uzak durmaları emredilmiştir.⁸⁸ Ancak Osmanlı idaresinin bu iyi niyetinin bir işe yaramadığı, Zilkade 1177/Mayıs 1764 tarihli hükümde anlatılanlardan anlaşılmaktadır. Nitekim Dizdarzâdeler, Canik muhassılı Ali Bey'e olan düşmanlıklarını sürdürmüştür. 1176/1762 senesine mahsuben Ali Bey ve Abdurrahman Bey'in iltizamında olan Karahisar-ı Şarkî voyvodalığı ve Karahisar'daki bakır madenine saldırmışlardır. Dizdarzâdeleri bu iş için teşvik eden kişi ise yine şekaveti ile meşhur İçil eski mutasarrıfı Süleyman Paşa'dır. Onun teşvik ve tertibiyle harekete geçen Dizdarzâde Ali ve Abdi, Karahisar-ı Şarkî'ye baskın düzenleyip ahaliye türlü eziyetlerde bulunmuşlardır.⁸⁹

Bu eylemleri üzerine merkezî idare Dizdarzâdeler meselesini kesin olarak halletmeye karar vermiştir. İdamlarına karar verilen Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin üzerlerine Trabzon valisi vezir Numan Paşa ile Canik muhassılı Hacı Ali Bey gönderilmiştir. Numan Paşa ve Ali Bey, yanlarına aldıkları bölge ayanı ile birlikte Giresun'a gelerek 1177 yılının Zilhicce ayı ortalarında (Haziran 1764), 1000 kadar eşkıya ile Giresun kalesine sığınan Dizdarzâde Ali ve Abdi'yi muhasara altına almıştır. Dizdarzâdeler iki aydan fazla süren kuşatma sonunda Göreleli Kuğuzâde İbrahim Ağa ile Trabzon ayanından Kalcıoğlu Ömer Ağa ve İsmail Ağa'nın yardımları sayesinde sıkıştıkları kaleden kayıklarla Trabzon'a firar etmişlerdir.⁹⁰ Daha sonra affedildikleri anlaşılan Dizdarzâdeler 1773 yılında Canikli Ali Paşa'nın maiyetinde sefere memur edilmiş fakat bölgedeki diğer bazı ayanlarla birlikte görev yerlerine gitmedikleri gibi sefere gidecek askerlere de engel olmuşlardır.⁹¹ Bundan sonraki süreçte bu iki kardeş hakkındaki şikâyetler zeamet tasarrufuyla ilgili meseleler etrafında cereyan

⁸⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 60.

⁸⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 61; Güler, a.g.m., s. 48-49.

⁹⁰ Güler, a.g.m., s. 50-52; Yürük, a.g.t., s. 96-97.

⁹¹ Yürük, a.g.t., s. 97-98.

etmiştir. Recep 1191/Ağustos 1777 tarihli hükümde Dergâh-ı âli müteferrikalarından Hacı Mustafa, mutasarrıf olduğu zeameti karyelerinin 1184/1770 senesinden beri Dizdarzâde Abdi tarafından zapt edilmesinden şikâyetçi olmuştur.⁹² Şaban 1196/ Temmuz 1782 yılına ait bir hükümde ise Dizdarzâdelerden Ali'nin maktûlen öldüğü bildirilmiş ve zimmetinde kalan 12 bin kuruşun terekesini elinde bulunduran oğulları Ahmed ve Mehmed'den tahsil edilmesi istenmiştir.⁹³

Dizdarzâdelerin yanı sıra bölgede nüfuz sahibi olan ve resmi kayıtlarda mütegalibe ve eşkıya olarak nitelendirilen ayan aileleri hakkında da hükümlerde şikâyetlere rastlanmaktadır. Muharrem 1178/Haziran 1765 tarihli hükümde Giresun zeameti mutasarrıfı Hüseyin Senâyi, Tirebolu sakinlerinden eşkıya başı Kelalioğlu İbrahim'in Giresun ve Tirebolu gümrükleri ile diğer zeamet gelirlerine müdahale ettiği gerekçesiyle Divan-ı Hümâyûn'a müracaat etmiştir. Kelalioğlu İbrahim ve bölükbaşlarından Çilesizoğlu Mehmed, Hüseyin Senâyi'nin subaşısı Dizdarzâde Abdi'nin zeamet gelirlerini toplamasına engel olmuşlardır.⁹⁴ Kelalizâde ailesinden İbrahim 1750'li yıllarda Gümüşhane-Espiye madeni ile irtibatlı olan Tirebolu voyvodalığını ele geçirdikten sonra Giresun ve çevresinde hâkim duruma gelmişti.⁹⁵ 18. yüzyılın sonlarına doğru ise Laçinzâde ailesinden Hacı Mustafa bu bölgede etkili bir isim haline gelmiştir.⁹⁶ Hacı Mustafa'nın kardeşi olan Laçinzâde Hüseyin, Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin babalarının katlinden hemen sonra intikam almak için Giresun'a saldırdıkları sırada yanlarında yer almıştı.⁹⁷ Bu durum iki aile arasında bir yakınlık olduğunu göstermektedir. Laçinoğulları ile ilgili ahkâm defterlerine yansıyan Recep 1197/Haziran 1783 tarihli bir hükümde, Laçinzâde Hüseyin ve Mustafa ile babaları Ali'nin Giresun sakinlerinden Osman isimli sipahinin 200 kuruştan fazla parasını aldıkları ve ayrıca ambarını kırıp 100 kile kadar zahiresini gasp ettikleri anlatılmaktadır.⁹⁸ Zilkade 1208/Haziran 1794 tarihli hükümde ise, Laçinzâdeler olarak bilinen şakilerin, Tirebolu ayanı Süleyman Ağa'nın tahrik ve desteğiyle 40 günden fazla Giresun kalesini muhasara ettikleri ve etraftaki kasaba ve köylerde sakin birçok kimselerin hanelerini yakıp eşyalarını gasp ettiklerinden bahsedilmiştir.⁹⁹

Ahkâm defterlerinde Dizdarzâdeler ve Laçinzâdeler dışında eşkıyalık yapan, ev basan, gasp ve yağmacılık yapan, adam öldüren ve yaralayan kişiler

⁹² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 196.

⁹³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 268.

⁹⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 78.

⁹⁵ Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Kethudazâde Mehmed Emin Ağa ve Tirebolu", *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, s. 274.

⁹⁶ Emecen, "Tarihî Bir Liman Kenti: Giresun", s. 227.

⁹⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 179.

⁹⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 278.

⁹⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 361.

hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Ayşe isimli kadının kardeşi ve serdengeçti ağalarından Hacı Fazlızâde Mehmed; yeniçeri zümresinden Yahya Çelebioğlu Hüseyin, Çarıkçıoğlu İbrahim ve diğer bazı kişiler tarafından sokak ortasında pusuya düşürülerek katledilmiştir.¹⁰⁰ Eşkiya ve mütegalibe tairesinden Keşaplı Çakır Mehmed ve refikleri, müderris Seyyid Mehmed'in evini basıp 80 kuruşunu ve diğer bazı eşyalarını gasp etmişlerdir.¹⁰¹ Giresun sakinlerinden Karamanoğlu Mustafa ise, Karahisar-ı Şarkî kazasına bağlı Ayvasıl köyü sakinlerinden Mısırlızâde Mehmed Beşe'nin 1185/1771 senesinde zorla 80 kuruşunu almış, zimmetinde iken vefat etmiştir. Varisleri ise bu parayı ödemek istememiştir.¹⁰² İskenderiyeli Seyyid Ali, ticaret için sefîne ile Karadeniz'de bulunan Sünne Boğazi'na geldiği sırada Giresun eşkiyasından Hacıhaliloğlu Hacı Ali'nin saldırısına uğradığını, 370 kuruşunu gasp eden Hacı Ali'nin elinden canını zor kurtardığını anlatmıştır.¹⁰³

Mîrî Araziyle İlgili Şikâyetler

Osmanlı Devleti'nde topraklar genel olarak mîrî, mülk ve vakıf arazi şeklinde üçe ayrılmıştır. Osmanlılar toprak sisteminin esasını teşkil eden ve mülkiyeti (rakabesi) devlete ait olan mîrî araziye dirlik (timar) olarak adlandırılan bir sisteme göre işletmiştir. Bu sistemde mîrî arazi gelirlerine göre timar, zeamet ve has şeklinde üçe ayrılmış ve bunların gelirleri hizmetleri karşılığında rütbe ve derecelerine uygun bir şekilde askerlere ve diğer devlet erkânına verilmiştir.¹⁰⁴ Trabzon sancağına bağlı Giresun'un vergi gelirleri de has, zeamet ve timar olarak devlet hizmetinde bulunan kimselere dağıtılmıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda Giresun ve yöresinde bulunan has, zeamet ve timar toprakları, bunların gelir kalemleri ve tasarruf edenler hakkında Trabzon sancağı tahrîr defterlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.¹⁰⁵

Ahkâm defterleri de içerisinde barındırdıkları çok sayıdaki mîrî araziyle ilgili hüküm sayesinde, timar sisteminin 18. yüzyılın ikinci yarısındaki durumu ve ortaya çıkan sorunlar hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedirler.¹⁰⁶ Aynı

¹⁰⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 31.

¹⁰¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 55.

¹⁰² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 263.

¹⁰³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 117.

¹⁰⁴ Mustafa Oflaz, "Osmanlı Dirlik Sistemi", *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 695.

¹⁰⁵ Feridun M. Emecen, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bâzı Bilgiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* C. 4 S. 1, (1989) s. 161-163; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s. 529, s. 531-536.

¹⁰⁶ Timar sisteminin çözülmesinde etkili olan dâhilî ve haricî etkenler hakkında bkz. Muhammet Bedrettin Toprak, *İstanbul Ahkâm Defterleri'ne Göre 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul ve Çevresinde Timar Sisteminin İşleyişi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 55-65.

zamanda hükümlerde nefis-i Giresun'un içinde yer aldığı zeametın hangi tarihte, kimlere tevcih edildiği hakkında da bazı bilgiler yer almaktadır. Buna göre 1742 yılında zeamet mutasarrıfı olarak adı geçen Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Osman'ın 1752'de bu zeameti tasarruf etmekte olduğu görülmektedir. Muhtemelen ondan sonra Mehmed Hazîne-i hâssa'ya geçen zeamet, bunun vefatı üzerine 9 Cemazievvel 1175/6 Aralık 1761'de İsmail Tavşancı'ya (İsmail bin Ahmed Tavşancı) tevcih edilmiştir.¹⁰⁷ İsmail Tavşancı'nın vefatından sonra ise 16 Safer 1177/26 Ağustos 1763 tarihinden itibaren Divan-ı Hümâyûn kalemi kâtiplerinden Hüseyin Senâyi'ye verilmiştir.¹⁰⁸ Buna başka bir zeametın tevcih edilmesi üzerine 29 Cemazielahir 1192/25 Temmuz 1778'den itibaren yine Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinden Mustafa Sûzî'ye tevcih edilmiştir.¹⁰⁹ Bu durumda eğer arada başka birine tevcihat yapılmadıysa Hüseyin Senâyi'nin 15 yıla yakın bir süre nefis-i Giresun ve gayriden zeamet tasarruf ettiği söylenebilir. Ancak kendisi 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda reisülküttap vekili olarak Kırım tarafındayken Ruslara esir düşmüş ve dört yıl süren bir esaret hayatı yaşamıştır.¹¹⁰ Hükümlerden tespit edilen son tevcihat ise Amedî başhalifesi Derviş Seyyid Mehmed Kâmilî'ye başka bir zeametın verilmesi üzerine 9 Zilhicce 1209/27 Haziran 1795'te yapılmıştır. Giresun zeameti bu tarihte Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinden kırk nefer mülazım serhalifesi olan Seyyid Ahmed Safî'ye tevcih edilmiştir.¹¹¹

Nefis-i Giresun'un içinde yer aldığı zeametın toplam değeri 71.899 akçe olarak belirtilmiştir. Bir hükümde buradan 71 bin akçelik bir zeamet olarak bahsedilse de bunun bir yazım hatasından kaynaklandığı düşünölmektedir.¹¹² Nitekim nefis-i Giresun ve gayriden 71 bin akçe zeamet tasarruf ettiği belirtilen Hüseyin Senâyi'nin adı geçen diğer hükümlerde bu zeametın 71.899 akçe olarak kaydedildiği görölmektedir.¹¹³ Yüzyılın sonlarına doğru yapılan tevcihâtlarda ise zeametın değeri 37 akçelik bir artışla 71.936 akçe olarak kaydedilmiştir. Mehmed Kâmilî ve Ahmed Safî bu miktarda bir zeamet tasarruf etmekteydiler.¹¹⁴

71.899 akçelik zeametın baş kalemi olarak gösterilen nefis-i Giresun'un gelirleri 25 bin akçe olarak hesaplanmış ve bunun nerelerden elde edildiği hükümlerde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.¹¹⁵ 25 bin akçe Keşap, Çepni ve

¹⁰⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 40.

¹⁰⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 84.

¹⁰⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 234.

¹¹⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 160, 161.

¹¹¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 371.

¹¹² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 268.

¹¹³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 78, 84, 160, 161, 179, 203.

¹¹⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 336, 356, 371; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 3, s. 9.

¹¹⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 4, 14, 170, 172; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 3, 78, 114, 160, 203, 233.

Kürtün nahiyelerinden bazı gelirlerin ilavesiyle 54.100 akçeye yükseltilmiş; bu da 34.100 ve 20 bin akçelik hisselerle bölünmüştür. Müsterek olarak tasarruf edilen 71.899 akçelik zeametın 34.100 akçelik kısmı müteferrika ve Divan-ı Hümâyûn kâtiplerine, 20 bin akçelik kısmı ise yine müteferrika, Enderun ağası ve teberdâr-ı hâssa görevlerinde bulunan kimselere tevcih edilmiştir.¹¹⁶ Nefs-i Giresun ve gayriden 71.899 akçe zeamete mutasarrıf olan müteferrika ve Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinin gelirlerinin 34.100 akçesi nefsi-i Giresun'dan, 30.585 akçesi de 37 bin akçe geliri olduğu anlaşılan nefsi-i kale-i Tirebolu ile Kürtün nahiyesindeki diğer bazı köylerin içinde yer aldığı 70 bin akçelik bir zeametten, kalanı ise Trabzon sancağındaki diğer nahiyelerden elde edilmekteydi. Torul, Sürmene, Maçka, Laz, Rize ve Of nahiyelerinden bazı köylerin gelirleri 71.899 akçelik bu zeamete hasılat olarak yazılmıştır. Nefs-i Giresun ve gayriden 71.899 akçe zeamete mutasarrıf olanların buralardaki köylerde yer alan hisse miktarları ve ortaklarının kimler olduğu hakkında hükümlerde ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.¹¹⁷

Nefs-i Giresun'un içinde yer aldığı zeamete ilgili şikâyetlere bakıldığında, bunların imparatorluğun diğer bölgelerinde yaşanan sorunlardan farklı olmadıkları görülmektedir.¹¹⁸ Bu dönemde Giresun'da yaşanan zeamete ilgili anlaşmazlıklar maddeler halinde aşağıda gösterilmiştir¹¹⁹:

- Zeamet dâhilindeki köylere, yaylaklara, iskelelere vs. gelirlere; havâss-ı hümâyûn voyvodaları, gümrük emînleri, başka zeamet ve timar mutasarrıfları ve mütegalibe tarafından müdahale edilmesi

- İltizama verilen zeamet gelirlerinden dolayı zaim ve mültezimi arasında yaşanan vergi ve iltizam bedeliyle ilgili anlaşmazlıklar

- Zeamet ortaklarının kendi hisselerine razı olmamaları

- Havâss-ı hümâyûn, vakıf ve başka zeamet köylerinde yaşayan reayanın Giresun dâhil başka şehir, kasaba ve köylere göç etmeleri¹²⁰

Giresun zeametini tasarruf eden merkez bürokrasisinde görevli kişiler zeametın vergilerini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında başka şahıslara

¹¹⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 64; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 57, 58, 203, 254.

¹¹⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 78, 160.

¹¹⁸ Toprak, a.g.t., s. 69-85; Nezif Cıkay, *Halep Ahkâm Defterleri (1742-1850): Taşradan Saraya Adalet Arayışı*, Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2019, s. 125-135; Buket Çelik, *Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774)*, Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2020, s. 151-163.

¹¹⁹ Trabzon Eyaleti'ndeki timar ve zeametlerin durumunu inceleyen bir çalışma, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Giresun için söz konusu olan sorunların, eyalet genelinde görülenlerle benzer olduğunu ve bunların XIX. yüzyılda timar sistemi kaldırılıncaya kadar devam ettiğini ortaya koymuştur. Abdullah Bay, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Trabzon Eyaletinde Timar ve Zeametlerin Durumu", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 18, 2008, ss. 39-55.

¹²⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 166; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 60.

iltizam vermişlerdir.¹²¹ Zeameti iltizam edenler arasında merkezde görev yapan bürokratlar, zeamet ortakları ve mahallî idareciler olsa da asıl öne çıkan bölgenin güçlü ayan ailelerinden olan Dizdarzâdelerdir. Bölgedeki timar, zeamet ve mukataaları iltizam eden Dizdarzâdeler daha fazla gelir elde etmek için reaya üzerinde baskı kurmuşlar; bedel-i iltizamı ödemedikleri ya da olması gerekenden daha az ödedikleri için zeamet sahipleriyle sürekli olarak anlaşmazlık yaşamışlardır. Nefs-i Giresun ve tevabii köylerinin 1157/1744 senesi gelirlerini Dizdarzâde Hüseyin'e 1.700 kuruşa iltizama veren Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Osman, iltizam bedeli olarak kendisine herhangi bir ödeme yapılmadığı için Divan-ı Hümâyûn'a şikâyetinde bulunmuştur.¹²² Hüseyin Senâyî ise zeametın iltizam bedelinin yıllık beş bin kuruş olduğunu iddia etmiş, Dizdarzâde Ali'nin bunu zorla bin kuruşa indirdiğini söylemiş ve buna rağmen 12 yıl boyunca bedel-i iltizam olarak kendisine herhangi bir ödeme yapılmamasından şikâyetçi olmuştur.¹²³

Zeamet sahiplerinin istedikleri iltizam bedellerini alamadıklarıyla ilgili şikâyetleri sonraki yıllarda da devam etmiş ve 18. yüzyılın sonlarına doğru zeameti iltizam edenler arasında Dizdarzâdeler yerine başka aktörler önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum, babalarının intikamını almak için büyük bir isyan başlatan Dizdarzâde Ali ve Abdi'nin bölgedeki nüfuzunun kırılmasıyla ilgilidir. Bundan sonraki süreçte zeamet gelirlerinin merkezde görev yapan bürokratlara ve mahallî idarecilere iltizama verildiği görülmektedir. Nitekim Seyyid Mehmed Derviş Kâmilî mutasarrıf olduğu nefsi Giresun ve tevabii köylerinin 1208/1793 senesi gelirlerini Giresun dizdarı Seyyid Ali'ye¹²⁴, 1209/1794 senesi gelirlerini ise Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinden Hacı Memiş'e iltizama vermiştir.¹²⁵ Buna rağmen zeamet sahipleri ile mültezimler arasındaki anlaşmazlıkların devam ettiği görülmektedir. Zeamet sahipleri şikâyetlerinde sürekli olarak zeametın iltizam bedelinin geçmiş yıllarda daha yüksek olduğunu, kendilerine ise çok daha düşük miktarlar ödendiğini dile getirmişlerdir. Seyyid Mehmed Derviş Kâmilî 1.500 kuruşa talipi olmasına karşın Giresun dizdarı Seyyid Ali'nin 600 kuruş iltizam bedeli ödediğinden şikâyetçi olmuştur.¹²⁶ Derviş Kâmilî'den sonraki zeamet mutasarrıfı Seyyid Ahmed Safî de zeametın geçmiş yıllarda 8 bin kuruşa iltizama verildiğini ancak Ordu kazasından eşkıya Gediklioğlu'nun eniştesi Serdaroğlu Ahmed'in iki seneden beri zorbalıkla zeamet gelirlerini topladığını ve kendisine iki sene için 1.300 kuruş gönderdiğini söylemiştir. Eşkîyalığıyla meşhur olduğunu söylediği Serdaroğlu'nun reayaya

¹²¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 209.

¹²² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 67.

¹²³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 268.

¹²⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 356.

¹²⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 371.

¹²⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 336.

zulüm etmesinden ve onun korkusundan dolayı iltizama kimsenin talip olmamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.¹²⁷ Bu son yaşananlar bölgenin güçlü ayanlarının zeamet ve mukataaların kendileri dışındaki kimselere iltizama verilmesine karşı çıktıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda nefis-i Giresun'un müşterek olarak tasarruf edilen bir zeamet içinde yer aldığından bahsedilmişti. Müşterek zeametlerde ortaklar arasında en sık görülen anlaşmazlık konusu ise ortakların kendi hisselerine razı olmamasından kaynaklanmaktadır. Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Osman, müşteriki olan Trabzon sakinlerinden Ömer Ağa'ya aynı zamanda kendi hissesine düşen bazı köylerin gelirlerini toplama işini iltizama vermiştir. Fakat ikili arasında hem ortaklık hem de iltizamdan kaynaklanan anlaşmazlık üzerine müteferrika Osman sorunun çözülmesi için Divan-ı Hümâyûn'a müracaatta bulunmuştur.¹²⁸ Bundan birkaç yıl sonra ise nefis-i Giresun ve gayriden 20 bin akçe zeamete mutasarrıf olan Enderun ağalarından Mustafa, müteferrika Osman'dan aynı gerekçelerle şikâyetçi olmuştur.¹²⁹ Müteferrika Osman'dan sonra zeamet mutasarrıfı olan Mehmed Hazîne-i hâssa da müşteriklerinin resm-i gümrük ve diğer rüsûmâtan hisselerine düşene razı olmadıklarını söylemiştir.¹³⁰ Cemazievvel 1192/Haziran 1778'de ise Hüseyin Senâyî'nin subaşı ile zeamet ortağı olan Osman'ın mültezimi arasında yaşanan hisse anlaşmazlığı üzerine hüküm yazılmıştır.¹³¹ Hisse ihlaliyle ilgili anlaşmazlıklar müşterek timarlarda da görülmektedir. Recep 1193/Ağustos 1779 tarihli hükme göre Trabzon sancağında Kürtün, Sürmene, Of, Akçaabat ve Çepni nahiyelerindeki bazı köylerin içinde yer aldığı 7.242 akçelik timarın 6.382 akçesi Yahya sipahinin, 378 akçesi Maçka nahiyesinde 10.226 akçe timara mutasarrıf Mustafa veled-i Mehmed'in ve 492 akçesi ise yine Maçka nahiyesinde 31.951 akçe zeamete mutasarrıf Hacı Yahya veled-i Mehmed'in üzerine kayıtlıdır. Divan-ı Hümâyûn'a başvuran ortaklarından Yahya, müşteriklerinin kendi hissesine müdahale etmelerinden şikâyetçi olmuş ve haksızlığın giderilmesi için emir yazılmasını rica etmiştir.¹³² Divan-ı Hümâyûn bu gibi durumlarda, mufassal ve icmal defterlerde inceleme yaptıktan sonra ortakların tasarrufunda olan yerleri ve buralardaki hisselerini bildiren ve ortakların kendi hisseleriyle yetinmelerini emreden bir hükmü ilgili yerlerin idarecilerine göndermiştir.

Zeametlerle ilgili şikâyetler içerisinde hakkında en çok hüküm bulunan anlaşmazlıklar zeamet gelirlerine dışarıdan birileri tarafından müdahale edilmesi

¹²⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 3, s. 9.

¹²⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 14, 15.

¹²⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 64.

¹³⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 172.

¹³¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 203.

¹³² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 219.

nedeniyle yaşanmıştır. Müdahaleyle ilgili şikâyetlerin çoğunluğu nefs-i Giresun'un içinde yer aldığı zeametle ilgilidir. Bunun dışında Çepni nahiyesinde 23.531 akçelik bir zeamet tasarruf eden Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Hacı Mustafa'nın zeametine yapılan müdahale hakkında iki hüküm bulunmaktadır. Hacı Mustafa, Muharrem 1191/Şubat 1777 tarihli ilk hükümde ashab-ı ağrazdan bazı kişilerin, *'fermân sâdır olmayınca temessük ile zapt ettirmeyiz'* bahanesiyle, vekili Hacı Osmanzâde Seyyid Osman'ın zeamet vergilerini toplamasına engel olduklarını bildirmiştir.¹³³ Recep 1191/Ağustos 1777 tarihli ikinci hükümde ise engel olan kişinin Dizdarzâde Abdi olduğunu ve *'yedi yıl önce Giresun'a geldiğinde zeameti oğluma bırakmıştın diyerek'* 1184/1770 yılından beri zeametini haksız yere zapt ettiğini söylemiştir.¹³⁴

Nefs-i Giresun'un da içinde yer aldığı zeamete ve zeamet ortaklarının gelirlerine yapılan müdahalelerle ilgili şikâyetler ise çok daha fazladır. Asayiş sorunları ve eşkıyalıktan bahsedilirken Dizdarzâdelerin şekavetleri nedeniyle nefs-i Giresun ve gayriden mutasarrıf oldukları 20 bin akçelik zeametlerinin ellerinden alınarak 5 Ocak 1759'dan itibaren Hüseyin Kandazzâde Ali'ye verildiğini, buna rağmen zeametın tasarrufunu bırakmadıklarına değinilmişti. Dizdarzâdelerin ellerinden alınan 20 bin akçelik bu zeamete müdahalelerinin sonraki yıllarda devam ettiği görülmektedir. Rebiülahir 1177/Ekim 1763 tarihli hükümde Hüseyin Kandazzâde Divan-ı Hümâyün'a müracaatta bulunmuş ve Dizdarzâde Abdullah'ın üç yıldan beri zeameti köylerinin gelirlerini haksız yere topladığını anlatmıştır.¹³⁵ Dizdarzâde Abdullah yazılan emre rağmen zeamet gelirlerine müdahalesini sürdürdüğünden Şaban 1177/Şubat 1764'te başka bir emir gönderilmişse de Dizdarzâdeler bu zeametten bir türlü vazgeçmemişlerdir.¹³⁶ Hüseyin Kandazzâde Safer 1183/Haziran 1769 tarihli hükümde bu defa Abdullah'ın kardeşi Dizdarzâde Ali'nin 1174/1760 senesinden beri zeamet gelirlerini topladığını söylemiştir.¹³⁷ Aradan yıllar geçmiş ve 20 bin akçe değerindeki bu zeamet Hüseyin Kandazzâde'den sonra başkalarına tevcih edilmiş ancak Dizdarzâdeler zeametten yine vazgeçmemiştir. Mehmed Teberdâr-ı hâssanın, 17 Safer 1194/23 Şubat 1780 tarihinde kendisine tevcih edilen bu zeametın, 1194/1780 ve 1195/1781 yılları gelirlerinin Dizdarzâde Hüseyin Ağa tarafından zorla zapt edildiği gerekçesiyle Divan'a müracaatı üzerine yazılan Muharrem 1196/Ocak 1782 tarihli hükümde, daha öncekilerde olduğu gibi zeametın gerçek hak sahiplerine zapt ettirilmesi istenmiştir.¹³⁸

¹³³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 187.

¹³⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 196.

¹³⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 57.

¹³⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 58.

¹³⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 135.

¹³⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 254; Yürük, a.g.t., s. 95.

Nefs-i Giresun ve gayriden 71.899 akçe zeamete mutasarrıf olan merkez bürokratları tarafından, gerek nefs-i Giresun'daki 34.100 akçe değerindeki hisselerine gerekse nefs-i kale-i Tirebolu ve diğer yerlerdeki hisselerine yapılan müdahaleler nedeniyle Divan-ı Hümâyûn'a çok sayıda şikâyet ulaşmıştır. Ramazan 1155/Ekim 1742 tarihli hükme göre bazı havâss-ı hümâyûn voyvodaları, züema ve sipahiler; '*senin nefs-i Tirebolu ile alakan yoktur*' diyerek Dergâh-ı muallâ müteferrikalarından Osman'ın zeamet gelirlerini toplamasına engel olmuşlardır.¹³⁹ Bundan on yıl sonra ise Giresun kadısı Mustafa, müteferrika Osman'ın serbest olan zeametine Trabzon valilerinin başka zâbitler tayin etmek suretiyle müdahale ettiklerini haber vermiştir.¹⁴⁰ Zeamet mutasarrıflarından Hüseyin Senâyî Rebiülevvel 1190/Nisan 1776'da mütegalibe ve eşkıya taifesinden diye nitelendirdiği bazı kimselerin, subaşısının zeamet gelirlerini toplamasına engel olduklarını söylemiştir.¹⁴¹ Cemazielevvel 1192/Haziran 1778'de ise Çepni nahiyesindeki zeameti köylerine, Osmanlı köyü ve gayriden 8.620 akçe timara mutasarrıf olan Mehmed'in babası Osman tarafından müdahale edildiğinden şikâyetçi olmuştur.¹⁴² Hüseyin Senâyî'den sonra Mustafa Sûzî de Osman'ın müdahalesi nedeniyle Muharrem 1197/Aralık 1782'de Divan'a başvurmuştur.¹⁴³ Mustafa Sûzî, Recep 1194/ Temmuz 1780'de ise subaşısının Giresun ve Keşap'taki pazarlara getirilen mallardan resm-i bâc almasına engel olan Giresun kalesi yeniçeri zabitinden şikâyetçi olmuştur.¹⁴⁴

Giresun zeameti mutasarrıflarını bu dönemde en çok uğraştıran sorun ise zeametleri dâhilindeki gümrük gelirlerine İstanbul gümrük eminleri ve Trabzon gümrük mutasarrıfları tarafından yapılan müdahaleler olmuştur. İstanbul gümrük eminleri ile Giresun gümrüğüne müdahale ettikleri için sorun yaşayan Giresun zeameti mutasarrıfları, Trabzon gümrüğü mâlikâne mutasarrıfıyla da Espiye iskelesine hâkim olabilmek için büyük mücadeleye girişmişlerdir.¹⁴⁵ Giresun

¹³⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 4; Gökçek, a.g.m., s. 80.

¹⁴⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 142.

¹⁴¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 160; Gök, a.g.m., s. 457.

¹⁴² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 203.

¹⁴³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 274.

¹⁴⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 233.

¹⁴⁵ Espiye iskelesinin zaptına dair ortaya çıkan bu anlaşmazlığa daha önce yapılmış bazı çalışmalarda kısmen değinilmiştir. Trabzon gümrüğü üzerine yapılan bir çalışmada gümrükler arası sorunlar ve gümrük gelirlerinin azalmasının nedenlerinden bahsedilirken, Trabzon şer'iyeye sicillerinde kayıtlı hüküm suretlerine istinaden Espiye iskelesiyle ilgili anlaşmazlığın 1776'dan sonraki faslına değinilmiştir. Necmettin Aygün, *Trabzon Gümrüğü (1750-1800)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 140-141. Espiye kasabasının ortaya çıkışını inceleyen Emecen de, 1581 tarihli tahrir defterine iliştiirildiğini söylediği Cemazielahir 1181/Ekim 1767 ve Zilkade 1181/Nisan 1768 tarihli iki belgeyi tetkik ederek yaşananları özetlemiştir. Emecen'in bahsettiği belgelerden ilkinin aşağıda görüleceği üzere Trabzon gümrük mutasarrıfının talebi neticesinde iptal edilen hükmün sureti yahut aslı olduğu anlaşılmaktadır. Feridun M. Emecen, "Doğu

zeameti mutasarrıfı Mehmed'in İstanbul gümrük emîni Seyyid İshak'ın Giresun gümrüğüne müdahalesi nedeniyle yaptığı müracaat üzerine yazılan Şevval 1168/Temmuz 1755 tarihli hüküm bu konu hakkında önemli bilgiler ihtiva eder. Buna göre Seyyid İshak, İstanbul gümrüğüne bağlı Karadeniz gümrükleri hakkında 1124/1712 yılında, '*tağrır ve iltimâs ile ale'l-etrâf verilen*' emre istinaden Giresun gümrüğüne müdahalede bulunmuştur. 1712 yılında verilen bu emrin manasıyla ilgili bazı hileler yapmak suretiyle kendisi de 1167/1753 ve 1168/1754 senelerinde iki emr-i şerif elde etmiştir. Kullanılan ifadelerden anlaşılacağı üzere 1712 yılındaki emr-i şerif, gümrük emîninin aldatmacasıyla ve yeteri kadar araştırılmadan verilmiştir, bundan sonra bu hususla ilgili bir emr-i şerif verilmemiş olması ise İstanbul gümrükçülerinin zeamet ve timarlara hâsıl kayd olunan rüsûmâta müdahale etmedikleri şeklinde değerlendirilmiştir. İncelemeler sonucunda Seyyid İshak'ın Giresun gümrüğüne müdahalesinin kanun ve defterlere muhalif olduğu anlaşılmış; 1753 ve 1754 senelerinde ısdar ettirdiği emirlere itibar edilmemesine karar verilmiştir.¹⁴⁶ Giresun zeameti mutasarrıfı Mehmed, İstanbul gümrük emîni ile yaşadığı bu anlaşmazlıktan birkaç yıl sonra (Cemazievvel 1173/Ocak 1760) da zeameti mülhakatından olan nefs-i kale-i Tirebolu sınırları içindeki Espiye iskelesine müdahale eden Trabzon gümrüğü mutasarrıfından şikâyetçi olarak Divan-ı Hümâyûn'a başvurmuştur.¹⁴⁷

Espiye iskelesini kendi zeametine dâhil etmek için Trabzon gümrüğü mutasarrıfı ile en çok uğraş veren zeamet mutasarrıfı Hüseyin Senâyî olmuştur. Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinden Hüseyin Senâyî muhtemelen bürokratik nüfuzunu da kullanarak Espiye iskelesini kendi zeametine dâhil etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken haklılığını göstermek için öne sürdüğü delil selefi Mehmed'in Trabzon gümrük mutasarrıfına karşı ısdar ettirdiği Ocak 1760 tarihli emr-i şerif olmuştur. Fakat bu hükmün içeriğine bakıldığında Espiye iskelesine yapılan müdahale dolayısıyla yazılmış olsa da buranın kimin tasarrufunda olduğuna dair herhangi bir karara yer verilmediği görülür. Hüseyin Senâyî, buna rağmen bu emr-i şerife atıf yaparak Espiye iskelesinin kendi tasarrufunda bulunduğunu ve Trabzon gümrük mutasarrıfının müdahalesinin haksız olduğunu söylemiştir. Haklılığını ispat etmek için öne sürdüğü bir başka iddiası ihtilaf konusu olan Espiye iskelesinin, kendi zeameti olduğu kesin olan nefs-i kale-i Tirebolu hudutları içinde yer almasıdır. Trabzon gümrüğü mutasarrıfı Mahmud'un babası ve ortağı olan müteveffa Hacı Hüseyin zamanında Tirebolu, Espiye ve Giresun iskelelerinin Trabzon gümrüğü mülhakatından olduğuna dair yazılan emr-i şerifin ise, gümrük mutasarrıfının talebi üzerine kavli-i mücerred

Karadeniz Kıyılarında İskân ve Şehirleşme: Espiye Kasabasının Ortaya Çıkışı", *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, s. 323-324. 326-332.

¹⁴⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 170.

¹⁴⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 3.

ve tağrîre (delilsiz söz ve aldatmacaya) istinaden verildiğini iddia etmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Trabzon gümrük mukataasının Mahmud'un üzerinde olduğu fakat gerek berat kaydında gerekse defter-i hâkânî kaydında başka bir iskelenin yazılmadığı belirtilmiştir. Sonuç olarak Espiye iskelesinden elde edilen gelirden Trabzon gümrük mutasarrıfının alakası olmadığı, Hüseyin Senâyî tarafından zapt edilmesi gerektiği kanaati oluşmuş ancak iskelenin gerçekten Hüseyin Senâyî'nin zeametine kayıtlı ve zeameti hudutları içinde olup olmadığının Trabzon mahkemesinde, konu hakkında bilgisi olan kimselerin huzurunda görüşülerek çözülmesi istenmiş ve eğer Hüseyin Senâyî'nin zeameti dâhilinde olduğu anlaşılırsa Trabzon gümrük mutasarrıfları tarafından müdahale edilmemesini bildiren Cemazielahir 1181/Ekim 1767 tarihli hüküm yazılmıştır.¹⁴⁸

Görünüşe göre Hüseyin Senâyî'nin lehine olan bu hüküm, Trabzon mahkemesinden çıkan sonuç aleyhine olduğundan, Trabzon gümrük mutasarrıfı Mahmud'un talebi üzerine iptal edilmiştir. Nitekim Trabzon'da toplanan mahkemeye katılanlar Espiye iskelesinin Kürtün nahiyesine bağlı Alahnas köyü hududunda bulunduğunu ve eski zamanlardan beri bu iskeleye getirilen ticarî malların resm-i gümrüklerinin Trabzon gümrük emîni tarafından alındığını haber vermişlerdir. Trabzon kadısının bu durumu devlet merkezine bildirmesi üzerine Hüseyin Senâyî'nin Espiye iskelesine müdahalesinin ve gümrük talebinin engellenmesine dair emr-i şerif yazılmıştır. Bununla birlikte gelecekte bu konuyla ilgili bir daha sorun yaşamak istemeyen Trabzon gümrük mutasarrıfı Mahmud, daha önce Hüseyin Senâyî'nin müracaatı üzerine lehine verilen emr-i şerif kaydının da terkin edilmesini istemiş ve bu nedenle Ekim 1767 tarihli emr-i şerif iptal edilmiştir.¹⁴⁹

Bundan sonra Hüseyin Senâyî'nin bu meseleyle bir süreliğine ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Bu arada kendisinin riyaset vekâletiyle memur olduğu Kırım tarafında esir düşüp dört yıldan fazla esirlik çektiğinden bahsedilmektedir.¹⁵⁰ Esaretten kurtulduktan sonra Espiye iskelesiyle ilgili iddialarına devam etmiştir. Muharrem 1190/Mart 1776'da Divan-ı Hümâyûn'a müracaat eden Hüseyin Senâyî Giresun, Keşap ve Tirebolu iskelelerini terk eden tüccarın mallarını Espiye iskelesine götürdüklerini, tahrîrden sonra ihdas edilen bu iskelenin Tirebolu'ya iki saat ve Zefre (Gülburnu) limanına on beş dakika mesafede bulunduğunu ve Espiye iskelesinden sandallara yüklenerek Zefre limanına getirilen emtia ve eşyanın resm-i gümrüklerinin kendi zeametine ait olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle dört konak kadar uzak mesafedeki Trabzon iskelesi mutasarrıfının Espiye iskelesine müdahale etmesinin haksız olduğunu

¹⁴⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 114.

¹⁴⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 131.

¹⁵⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 160, 161.

söylemiş ve engel olunması için emr-i şerif verilmesini talep etmiştir. Ancak verilen hükümde Giresun, Keşap ve Tirebolu'nun resm-i gümrüklerinin Hüseyin Senâyî'nin zeametine ait olmasına karşın ihtilaf konusu olan Espiye iskelesinin Kürtün nahiyesine bağlı timar köylerinden olan Alahnas köyü hudutlarında yer aldığı ve gelirleri arasında resm-i gümrüğün yer almadığı belirtilmiştir.¹⁵¹

Trabzon gümrük mutasarrıfının Mart 1776 tarihli bu hükme itaat etmediğini ve Espiye iskelesinin resm-i gümrüğüne müdahaleye devam ettiğini söyleyen Hüseyin Senâyî'nin müracaatı üzerine Rebiülahir 1190/Haziran 1776'da bir başka hüküm daha yazılmıştır. Hüseyin Senâyî, bu hükümde daha önce söylediklerini tekrarlamış; kendisine ve kendisinden önceki zeamet mutasarrıfına verilen emr-i şeriflere göre hareket edilmesini talep etmiştir.¹⁵² Bu konuyla ilgili Trabzon kadısı Ahmed'in mektubu üzerine yazılan Recep 1190/Eylül 1776 tarihli son hüküm de daha önce verilen emr-i şeriflere ve Trabzon kadısının ilâmına göre hareket edilmesi şeklinde olmuştur.¹⁵³ Yani her iki tarafta kendi lehine olan hükümleri öne sürmüşlerdir. Trabzon mahkemesinden çıkan sonuca önem veren ve kararını değiştirmeyen Osmanlı idaresi ise Espiye iskelesinden hâsıl olan gümrük gelirlerinin Trabzon gümrük mutasarrıflarına ait olduğunu bir kez daha kabul etmiştir. Bu nedenle Hüseyin Senâyî'nin müracaatı üzerine verilen Haziran 1776 tarihli hüküm de iptal edilmiştir.

Trabzon gümrüğü mâlikâne mutasarrıfı müderris Mahmud ile Giresun zeamet mutasarrıfı Hüseyin Senâyî arasında Espiye iskelesinin zaptına dair ortaya çıkan bu anlaşmazlığın altında yatan asıl neden, hükümlerde açıkça ifade edilmemiş olsa da, gümrük vergisi ödemek istemeyen tüccarın Espiye iskelesini yoğun bir şekilde kullanmaya başlamasıdır. Espiye iskelesinin bu durumu hem Giresun zeameti hem de Trabzon gümrük mutasarrıfının gelirlerinde önemli bir azalmaya neden olmuştur. Bu nedenle her iki taraf Espiye iskelesinin gümrük gelirlerini kendi gelir kalemlerine dâhil etmek istemiş, sonuçta kazanan Trabzon gümrüğü mâlikâne mutasarrıfı olmuştur. Buranın 18. yüzyılın sonlarında da Trabzon gümrükçülerinin idaresinde kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

Vergiyle İlgili Şikâyetler

Osmanlı Devleti'nde vergiler tekâlîf-i şer'iyeye ve tekâlîf-i örfiye olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Şer'î hükümlere dayanan öşür, haraç ve cizye tekâlîf-i şer'iyeye içerisinde yer alan vergilerdi. Şer'î hukukun kaynaklarından olan örfe istinaden devlet tarafından halka yüklenen tekâlîf-i örfiye vergileri ise genellikle savaş ve doğal afetler sonucunda ortaya çıkan masrafları karşılamak

¹⁵¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 161.

¹⁵² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 166.

¹⁵³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 179.

¹⁵⁴ Aygün, a.g.t., s. 140-141.

üzere tarh edilmişlerdir. Osmanlı padişahı tarafından idarî ve dinî yetkiler verilen askerî (yönetici) sınıf mensupları bu vergilere bağlı değildi. Bunun yanı sıra bazı kişi ve zümreler de devlet için yaptıkları hizmetler karşılığında tekâlîf-i örfiyeden muaf tutuluyordu.¹⁵⁵

Ahkâm defterlerine yansıyan vergiyle ilgili anlaşmazlıkların çoğu, daha fazla gelir elde etmek isteyen tahsildarların vergiden muaf olan kimselerden haksız taleplerde bulunmalarından kaynaklanmıştır. Bu meseleyle ilgili Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a yansıyan şikâyetler imam, hatip ve müezzinlerden oluşan cami görevlileri ile müderris ve seyyidlere tanınan vergi muafiyetlerine itibar edilmediğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyidlere başta vergi konusunda olmak üzere bazı husularda ayrıcalıklar tanınmıştı. Avârız-ı divaniyye ve tekâlîf-i örfiye vergilerinden muaf tutulan seyyidlerin muaf olduğu bir başka vergi ise koyun veya keçi sahibi Müslümanlardan alınan ve şer'î bir vergi olan ağnam resmiydi.¹⁵⁶ Seyyidlerin ilk başlarda herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan ağnam resmi muafiyeti, daha sonra artan şikâyetler neticesinde 150 başa kadar olan hayvanlardan alınmayacak şekilde sınırlandırılmıştır.¹⁵⁷ Divan-ı Hümâyûn'a müracaatta bulunan Giresun'un Kurtulmuş ve civardaki köylerinde sakin seyyidler, geçimleri için besledikleri 150'şer baş ağnamlarından tahsildarlar tarafından ağnam resmi talep edilmesinden ve yine bu köylerde hane-i avârıza bağlı tekâlîf alınması gereken mülkleri olmamasına rağmen köy ahhalilerinin avârız, hazariyye ve diğer tekâlifleri kendileriyle birlikte ödemeleri için ısrarcı olmalarından duydukları rahatsızlığı dile getirmiş ve bu duruma engel olunması için emr-i şerif talebinde bulunmuşlardır.¹⁵⁸ Cemazielevvel 1192/Haziran 1778 tarihli hükümde seyyidlerle birlikte bazı yeniçeriler de muaf oldukları 150 başa kadar olan ağnamları için tahsildarların akçe talebinde bulunmasından şikâyetçi olmuşlardır.¹⁵⁹

Seyyidlerin yanı sıra imam ve hatipler de vergi muafiyetlerine itibar edilmediği için Divan-ı Hümâyûn'a şikâyette bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde imam ve hatipler, hem raiyyet rüsûmundan hem de avârız-ı dîvâniyyeden muaflardı.¹⁶⁰ Muafiyetle ilgili anlaşmazlıklar üzerine yazılan hükümlerde imam ve hatiplerin topluma rehberlik eden kimseler (muktedâ-yı nâs) oldukları için rüsûm-ı raiyyet ve tekâlîf-i şâkkadan muaf oldukları belirtilmiştir. Buna rağmen imam ve hatiplerin vergi talebiyle taciz edildiklerine

¹⁵⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul 2014, s. 81-82, 171-173, 199-210.

¹⁵⁶ Kazıcı, a.g.e., s. 201-202.

¹⁵⁷ Rüya Kılıç, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul 2018, s. 99.

¹⁵⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 206, 234, 242.

¹⁵⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 206.

¹⁶⁰ Kemal Beydilli, "Osmanlı Devleti'nde İmamlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 181.

dair ahkâm defterlerine çok sayıda şikâyet yansımıştır. Nitekim Giresun'da Sokakbaşı'ndaki caminin hatibi Hacı Hüseyin, Umurlu Köyü camiinde imam-hatip olan Molla Mustafa ve ismi belirtilmeyen başka bir köydeki camide imam-hatip olarak görev yapan Feyzullah Efendi zabitleri tarafından rûsûm-ı raiyyet, ehl-i örf tarafından ise tekâlîf-i şâkka talebiyle rahatsız edildikleri gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlardır.¹⁶¹ Cemazielahir 1159/Temmuz 1746 tarihli hükümde ise Müderris Seyyid Ali Şamî Efendi, Giresun'da tekâlîf alınması icap eden mülkü olmamasına rağmen kaza ahalisi tarafından vergi ödemeye zorlandığı için şikâyetçi olmuştur.¹⁶²

Giresun ahalisinin vergiyle ilgili bir başka şikâyeti ise Trabzon valilerinin imdâd-ı hazariyye dışında haksız taleplerde bulunmalarından kaynaklanmıştır. Savaş yıllarına özgü olan imdâd-ı seferiyye ile bunun yarısı kadar olan ve sefersiz senelerde toplanan imdâd-ı hazariyye 18. yüzyılın başlarından itibaren eyalet ve sancak mutasarrıflarına tahsis edilen düzenli bir vergiye dönüşmüştü.¹⁶³ Giresun ve Keşap ahalilerinin şikâyetlerinden anlaşıldığı üzere Trabzon valilerine de senede iki taksitle 20 bin kuruş hazariyye tahsis edilmiştir. Bu iki kaza ahalileri hazariyyelerini vaktinde ve eksiksiz olarak ödemelerine rağmen karadan ve denizden Trabzon'a gitmekte olan valilerin yollarını değiştirip kazalarında konaklamalarından; konakçı akçesi, levend akçesi, ikrâmiyye, kudûmiyye, na'l-bahâ ve mübâşiriyye gibi bahanelerle zorla akçe tahsil etmelerinden şikâyetçi olmuşlardır. Trabzon valilerinin haksız talepleriyle ilgili daha önce de Divan-ı Hümâyûn'a şikâyetler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili ilk olarak 1135/1722 yılında yazılan hükümden sonra 1164/1751, 1166/1753, 1180/1766 ve 1207/1793 yıllarında hükümler yazılmıştır.¹⁶⁴ Zilkade 1164/Eylül 1751 tarihli hükümde anlatılanlara göre mansıplarına giden Trabzon valileri Giresun'a uğramazken daha önce Trabzon valisi tayin edilen bir zât Giresun'dan geçmiş, şehir ahalisinden ikrâmiyye adı altında 26 bin kuruş istemiş ve tevzî olmadığı sürece gitmeyeceğini söyleyerek 20 gün askerleriyle Giresun'da ikâmet etmişti. Mahallî idarecilerin devre çıkmaları yasaklanmasına rağmen Zilhicce 1166/Ekim 1753 tarihli hükümde Trabzon valisinin kethüdasının teftiş bahanesiyle devre çıkıp, 'bir ay kazanızda kalsam 20 bin kuruşunuza mal olur ancak bin kuruş gönderirseniz kalmam giderim' diyerek ahaliyi tehdit ettiğinden bahsedilmiştir. Zilkade 1207/Haziran 1793 tarihli hükme göre de imdâd-ı hazariyyeye kanaat etmeyen Trabzon valileri ve mütesellimleri ahalinin 2.000 kuruştan fazla paralarını alarak zulüm etmişlerdir. Bu hükümlerde Giresun ve Keşap ahalilerinin Trabzon valilerinden

¹⁶¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 182; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 264, 371.

¹⁶² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 66.

¹⁶³ Ahmed Tabakoğlu, "İmdâdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 222.

¹⁶⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr.1, s. 128, 154; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 98, 344.

şikâyetlerinin yanı sıra önemli bazı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Trabzon valilerine tayin olunan imdâd-ı hazariyye müfredat üzere değil, toptan 20 bin guruş olarak tertip edilmişti. Otuz beş haneli küçük bir kaza olan Keşap'tan Trabzon valisi olanlara yıllık 400 kuruş hazariyye verilmekteydi. Giresun kazasının ödeyeceği hazariyye miktarının ise merkezde kayıtlı olmadığı bunun için mahallindeki sicile bakılması gerektiği ifade olunmuştur. Bu hususla ilgili son cümle olarak aşağıda alacak-verecek başlığında bahsedileceği üzere Giresun ahali Trabzon valisine verilecek imdâdiyyeleri ödemek için şehirdeki askerî sınıf mensubu veya sermaye sahibi bazı kimselerden borç almak zorunda kalmıştır.

Trabzon valileri ile Giresun ve Keşap ahali arasındaki bir diğer vergi anlaşmazlığı valilerin kanun ve deftere aykırı olarak resm-i kışlak talebinde bulunması nedeniyle yaşanmıştır. Bu konuyla ilgili şikâyetlerini Giresun naibi Mevlana Seyyid Hafız İbrahim'in mektubuyla Divan-ı Hümâyûn'a ileten Giresun ve Keşap ahali, hayvanlarını kendi kasabaları toprağında bulunan meralarda otlattıklarını ve buraların Trabzon beylerbeyi hâssı içinde yer almadığını söylemiş buna rağmen resm-i kışlak talebinde bulunan Trabzon valisi ve mütesellimlerinin bu haksız taleplerinin engellenmesi için emr-i şerif verilmesini istemişlerdir.¹⁶⁵ Gümüşhane'den Giresun, Tirebolu ve Keşap'taki madenlere çalışmak için gelen madenciler de buralardaki voyvodalar tarafından resm-i kışlak talebiyle taciz edilmişlerdir.¹⁶⁶

Alacak-Verecekle İlgili Şikâyetler

Divan-ı Hümâyûn'a en çok şikâyet edilen konulardan birisi de iktisadî hayatın önemli unsurlarından olan alacak-verecekle ilgili anlaşmazlıklardır. Alacak-verecek meselesiyle ilgili hükümlerin bir kısmı Giresun'da oturan kişilerin şikâyeti üzerine yazılmış, bir kısmı ise İstanbul'da sakin kimselerin Giresun'da ticaret yaptıkları, alacaklı oldukları kişileri şikâyetleri neticesinde yazılmıştır. Hükümlerden borcun tarafları, sebebi ve miktarı hakkında önemli bilgiler elde edilebilmektedir. Borcun tarafları genellikle devlet görevlileri, tüccar, sefine sahibi ve halktan kişilerdir. Alacak-verecek meselesiyle ilgili sadece bir hükümde şikâyet edilen birkaç kişiden biri gayrimüslimdir.¹⁶⁷ Bunun dışında şikâyette bulunan ve şikâyet edilenlerin tamamı Müslümandır. Borcun taraflarına cinsiyet açısından bakıldığında tek bir hükümde şikâyet edilenler arasında bir kadın vardır. Ancak bu kadın da borcun asıl muhatabı değildir, esasen borçlu olan kocası Seyyid Mahmud Ağa'dır. Mahmud Ağa'dan 1.000 kuruş alacağı olduğunu söyleyen eski Trabzon Beylerbeyi İbrahim, bu parayı

¹⁶⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 345.

¹⁶⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 201.

¹⁶⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 118.

Mahmud'un vefatı nedeniyle terekenin intikal ettiği eşi ve oğlu Seyyid Hüseyin'den tahsil etmek istemiştir.¹⁶⁸ Bunun gibi asıl borçlu vefat ettiğinden alacaklarını tahsil edemeyen kimseler, borçlu olarak vefat eden şahsın terekesini ellerinde bulunduran varislerinden alacaklarını talep etmişlerdir.¹⁶⁹

Borç miktarlarına bakıldığında genellikle kuruşla ifade edilen farklı miktarlardaki paraların dava konusu olduğu görülmektedir. En düşük borç miktarı Giresun sakinlerinden müezzın Ali Efendi'nin kiracısı İbrahim zimmetindeki 120 kuruş alacağıdır. Bu miktardaki borcun 80 kuruşunun cihet-i şer'iden, 40 kuruşunun ise dükkân kirasından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁷⁰ Bunun dışında Serdengeçti ağalarından Seyyid İbrahim Giresunlu Hacı Mehmed'den 2.150 kuruş¹⁷¹, sâbıka Espiye madeni emîni Mustafa Giresun sakinlerinden Garazzâde Mahmud ve oğlu Hüseyin'den 673 kuruş¹⁷², sâbıka Giresun yeniçeri zâbiti Turnacıbaşı Hacı Seyyid Numan Dizdarzâde Seyyid Mehmed Ağa'dan 1.160 kuruş¹⁷³ alacak hakları olduğu gerekçesiyle Divan-ı Hümâyûn'a şikâyette bulunmuşlardır.

Borçların ticaret, ortaklık ve icâre (kira) gibi sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra hükümlerde karz-ı şer'i olarak ifade edilen ödünç para ile ilgili şikâyetler de bulunmaktadır.¹⁷⁴ Bazı durumlarda ise borcun sebebi hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.¹⁷⁵ Reyanın topyekûn borçlanması ise vergi borcundan ya da vergilerin ödenmesi için alınan borçlardan kaynaklanmaktadır. Bu hususla ilgili Cemazielahir 1162/Haziran 1749 tarihli hükümde sefine reislerinden Hacı İsmail, Trabzon valisi Çeteci Abdullah Paşa'ya Giresun'da verilen zahireden dolayı Hacı Sipahi, Hacı Mikdad, Çarşu ve Hacı Hüseyin mahalleleri ahalilerinden 3.250 kuruş alacağını söylediği¹⁷⁶ Reyanın vergiden dolayı borçlandığını gösteren Safer 1160/Mart 1747 tarihli bir başka hükümde ise sâbıka Giresun'da yeniçeri zâbiti olan Haseki Mustafa, Giresun'un Dereli köyü ahalilerinden 1.391 kuruş, Kuşluğan köyü ahalilerinden 360 kuruş, Köknarlı köyü ahalilerinden 334 kuruş ve Keşap'ın Kirazcıklı köyü ahalilerinden 755 kuruş alacak hakkı olduğunu söylemiştir. Mustafa'nın ifadesine göre sâbıka Trabzon valisi olan müteveffa Hacı Veli Paşa teftiş için Giresun'a geldiğinde bu dört köy ahalisi valinin imdâd-ı seferiyyesine ve sair hususa sarf etmek üzere kendisinden borç almış ve birbirlerine kefil olmuşlar ancak vadesi gelmesine rağmen çeşitli bahanelerle

¹⁶⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 23.

¹⁶⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 5; BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 59.

¹⁷⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 208.

¹⁷¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 5.

¹⁷² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 113.

¹⁷³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 253.

¹⁷⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 23.

¹⁷⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 297.

¹⁷⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 104.

borcu ödemeye yanaşmamışlardır.¹⁷⁷ Bu meseleyle ilgili Recep 1163/Haziran 1750 tarihli hükümde halen ödenmediği anlaşılan toplam 2.840 kuruşluk borcun hangi sebepten kaynaklandığı hakkında bilgi verilmemiştir.¹⁷⁸ Şevval 1173/Haziran 1760 tarihli hükümde ise borcun karz-ı şer'iden kaynaklandığı belirtilmiştir. Aradan geçen on üç yıla rağmen alacağını tahsil edemeyen Mustafa Ağa, kefil olarak adı geçen Giresun sakinlerinden Kasım, Serdengeçdi Seyyid Ali, Serdengeçdi Seyyid Mehmed ve Hacı Süleyman'dan alacağının tahsil edilmesini talep etmiştir.¹⁷⁹

Alacak-vereceklerle ilgili şikâyetler borç ilişkilerinin yanı sıra şehrin iktisadi durumu ve ekonomik değer içeren ürünleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. İncelenen dönemde küçük bir sahil kasabası olan Giresun'da önemli iş kollarından biri gemicilikti. Ahkâm defterlerine sefine (gemi) ortaklığı ve deniz yolu taşımacılığının hukukî yönleriyle ilgili meselelerden kaynaklanan davalar yansımıştır. Zilhicce 1155/Şubat 1743 tarihli hükümde sefer sırasında hasar gören geminin tamir masraflarıyla ilgili bir anlaşmazlıktan bahsedilmektedir. Buna göre Giresun'da oturan sefine ve sermaye sahibi Hacı İmam Efendi, Mustafa Reis ile Rumeli tarafından buğday satın alıp İstanbul'a getirmesi için anlaşmıştır. Satın aldığı buğdayı sefineye yükleyen Mustafa reis yolda fırtınaya yakalanmış ve sefinenin bazı kısımları zarar görmüştür. Mustafa reis tamir için kendi cebinden 500 kuruş sarf etmiş, Giresun'a döndüğünde Hacı İmam Efendi vefat ettiğinden sefineyi müritlerine teslim etmiş ve tamire harcadığı parayı da bunlardan talep etmiştir. Hacı İmam Efendi'nin müritlerinin parayı vermekten kaçınmaları üzerine Divan-ı Hümâyûn'a müracaat etmiştir.¹⁸⁰

Sefine ve sermaye sahibi tüccar ile reisler arasında alacak-verecek meselesi haline gelen bir diğer anlaşmazlık firar eden reislerin sefinelerindeki zahireyi başka yerlerde satarak elde ettikleri parayı zimmetlerine geçirmelerinden kaynaklanmıştır. Firari reislerin bazıları Giresun'a yakın yerlerin sakinlerinden olup zahirenin satıldığı yerler arasında Giresun da yer almaktadır. Bu konuyla ilgili bir anlaşmazlık İstanbul'da Unkapanı (kapan-ı dakik) tüccarlarından Seyyid Hacı Ali ile sefine sahibi Tirebolulu Mataracıoğlu Ali bin Hayrullah arasında yaşanmıştır. Seyyid Ali, Safer 1160/Şubat 1747'de Mataracıoğlu Ali'ye Karadeniz sahilindeki iskelelerden buğday satın alıp İstanbul'a getirmesi için 6.000 kuruş vermiştir. Ancak Mataracıoğlu satın aldığı buğdayı İstanbul'a getirmek yerine Giresun'da satmış ve bir müddet sonra da burada vefat etmiştir. Seyyid Ali ise alacağını Mataracıoğlu'nun terekesini elinde bulunduran varislerinden tahsil etmek istemiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 73.

¹⁷⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 116.

¹⁷⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 9.

¹⁸⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 7.

¹⁸¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 95.

Giresun'un ekonomik değer içeren yöresel ürünleri içinde ilk sırada şüphesiz fındık gelmektedir. İncelenen dönemde fındık ticaretinden kaynaklanan borç ilişkisi hakkında bir hüküm bulunmaktadır. Şevval 1175/Mayıs 1762 tarihli bu hükümden İstanbul'a yiyecek getiren tüccarlardan İbrahim ile Keşap nahiyesi ve köylerindeki fındık üreticileri arasında meydana gelen alacak verecek anlaşmazlığının yanı sıra fındık fiyatı ve alışverişin detaylarına dair bazı bilgiler elde edilebilmektedir.¹⁸² Buna göre İbrahim üreticiden fındığı selem akdiyle satın almıştır. Selem, vadeli malın peşin bedelle değişimini ifade eden bir satım türüdür.¹⁸³ Selem akdiyle alışverişin tüccar ve üretici açısından faydalı ve zararlı tarafları vardır. Fındık tüccarı İbrahim'in parasını peşin olarak ödediği ürünü teslim alamaması selem akdinin alıcı açısından en sakıncalı tarafını göstermektedir. Bunun dışında bahsi geçen hükümden tüccar ile üretici arasında araçların yer aldığı anlaşılmaktadır. Fındık tüccarı İbrahim, Keşap nahiyesi ile buraya bağlı Kayabaşı ve Çakırlı köyü ahalilerine fındık ücretlerini Salih, Türkmenoğlu ve Hüseyin isimli kişiler vasıtasıyla ödemiştir. Bu kişilerin büyük tüccarlar için üreticiden fındık toplayan komisyoncular oldukları düşünülebilir. Son olarak bu hükümden fındığın fiyatı tespit edilebilmektedir. Tüccar İbrahim'in ifadesine göre bir kantar fındık için belirlenen fiyat 65 paradır. Osmanlı Devleti'nde kullanılan ağırlık ölçülerinde yöresel farklılıklar olduğundan ve bu dönemde Giresun'da kullanılan kantarın ağırlığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından fındığın okka (kıyye) fiyatı hakkında kesin bir ifade kullanmak doğru olmayacaktır. Ancak standart Osmanlı kantarının 44 okka olmasından hareketle 1 kıyye (1,2822945 kg) fındığın yaklaşık 1,5 para (4,5 akçe) olduğu söylenebilir. Tabi ki bu tüccarın üreticiden fındık alış fiyatıdır, İstanbul'a ulaştığında fiyatın daha da yükseleceği muhakkaktır. Nitekim bu tarihten çok daha önce, 1730 yılında Osmanlı sarayına alınan kabuklu fındığın kıyyesi 12 akçe olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁴

Alacak-verecek anlaşmazlığına yol açan bir başka ticarî ürün ise tütündür. Karadeniz bölgesinde 1690'lı yıllardan itibaren genişleyen tütün ekiminin yapıldığı sahalar arasında Canik, Trabzon ve Karahisar-ı Şarkî yer almaktaydı. 1770'li yıllara kadar bölgede Rumeli menşeli tütün etkin bir ticarî ürün durumundaydı, bu tarihten sonra Anadolu menşeli tütün piyasaya hâkim olmaya başlayınca tütün tarımı da bölge genelinde yaygınlık kazanmıştır.¹⁸⁵ Aralık 1767 tarihli hüküm Giresun'un İstanbul'dan gelen tütünün iç pazara dağıtım

¹⁸² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 33.

¹⁸³ Bilal Aybakan, "Selem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, ss. 402-405.

¹⁸⁴ Zeliha Buket Kalaycı, *Osmanlı Sarayında İlaş ve Tüketim (1680-1730)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2023, s. 165.

¹⁸⁵ Necmettin Aygün, "Trabzon'da Tütün Tüccarı (1826-1827)" *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 28, Trabzon 2020, s. 319-320.

noktalarından biri olduğunu ve bu tarihlerde bölgede üretilen tütünün henüz iç pazarın ihtiyacını karşılayacak seviyede olmadığını göstermektedir. Bu hükme göre İstanbul'da oturan duhan (tütün) tüccarlarından Hacı Ömer, İstanbul duhan gümrüğünden aldığı tütünü Giresun'da iş yaptığı tütün tüccarlarına göndermekteydi. Hacı Ömer'in 1179/1765 ve 1180/1766 senelerinde İstanbul duhan gümrüğünden alıp Giresun tarafına gönderdiği tütün bahasından dolayı Giresunlu tütün tüccarlarından Karamanlıoğlu Hüseyin, Şeyh Osman, Yalkıoğlu Mehmed ve Mordoros zimmetlerinde 1.950 kuruş alacağı kalmıştır.¹⁸⁶ Safer 1182/Haziran 1768 tarihli hüküm ise tütün tüccarından Mustafa'nın 1176/1762 senesinden beri Giresunlu tütün tüccarları zimmetinde olan 1.100 kuruş alacağının tahsili için yazılmıştır.¹⁸⁷

Mülke Müdahaleyle İlgili Şikâyetler

Mülkiyeti devlete, kullanım hakkı reayaya ait olan mîrî araziyle ilgili ihtilaflardan yukarıda mîrî arazi başlığı altında bahsedilmişti. Burada ise kişinin tam mülkiyetinde bulunan ve sahibinin dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği menkul ve gayrimenkullerle ilgili ihtilaflara değinilecektir. Belirtilmesi gereken önemli bir husus da bu başlık altında, içinde mirastan kaynaklandığına dair herhangi bir ifade bulunmayan mülk anlaşmazlıkları incelenmiştir, veraset yoluyla intikal eden mülklerle ilgili ihtilaflar ise aşağıda mirasla ilgili şikâyetler başlığı altında ele alınmıştır.

İncelenen dönemde Giresun'da mülke müdahale kapsamında değerlendirilen 10 hüküm tespit edilmiştir. Bunlardan birinde mülk bir kayığa yapılan müdahaleden şikâyetçi olunmaktadır. Şikâyet sahibi Turnacıbaşı Hacı Mustafa, Safer 1208/Eylül 1793 tarihli hükme göre daha önce vuku bulan seferde Soğucak kalesinde yeniçeri zâbiti olarak görev yapmıştır. Bu esnada sahibi olduğu mülk kayığa Anapa seraskeri tarafından bindirilen bazı kişiler Giresun'a gelmişler ve kayığı burada bırakmışlardır. Ancak Giresun sakinlerinden Palazoğlu Ahmed 308 kuruş değerinde olduğu belirtilen kayığa el koymuştur.¹⁸⁸

Mülke müdahaleyle ilgili hükümlerin dördünde bahçeye, üçünde bağ ve bahçeye, birer tanesinde ise ev ve arsaya yapılan haksız müdahalelerden şikâyetçi olunmuştur. Şikâyetlerin yapıldığı mekânlara bakıldığında Akköy nahiyesine bağlı Çukur köy dışındaki şikâyetler Giresun'dan ve köylerinden yapılmıştır.¹⁸⁹ Şikâyetçilerin ifadesine göre davalılar müdahale ettikleri mülkleri genellikle daha önce başka şahıslardan satın aldıklarını iddia etmişlerdir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 118.

¹⁸⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 125; Güler, a.g.m., s. 57.

¹⁸⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 352.

¹⁸⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 3, s. 17.

¹⁹⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 340.

Buna karşın mülküne müdahale edilen şikâyetçiler de ‘15 sene mürûr etmiş emlâkin tekrâr istimâ’ı memnûdur’ diyerek zaman aşımından faydalanmak istemişler, zaman aşımının söz konusu olmadığı durumlarda ise ellerindeki hüccet ve fetvaları delil olarak kullanmaya çalışmışlardır.¹⁹¹ Divan-ı Hümâyûn şahıs haklarıyla ilgili diğer ihtilaflarda olduğu gibi bu davaların da mahallinde ser’le görülmesi yönünde kararlar vermiştir.

Göreve Müdahaleyle İlgili Şikâyetler

Bu konuyla ilgili dört hükümden üçü cami görevlileri arasındaki anlaşmazlık hakkındadır. Rebiülevvel 1157/Mayıs 1744 tarihli hükümde Hacı Hüseyin Camii müezzini Seyyid İbrahim, müezzinlik vazifesine müdahale eden Seyyid Hasan’dan şikâyetçi olmuştur.¹⁹² Cemazielevvel 1159/Mayıs 1746 tarihli hüküm göreve müdahalenin yanı sıra imamların namaz kıldırmak dışında mahalle içindeki diğer görevleri hakkında bilgi vermektedir. Buna göre imamlar mahallede vefat edenlerin cenazelerini yakınlarının talebi ve rızasıyla yıkar; kadıdan aldıkları izinnameyle evlenecek çiftlerin nikâhlarını kıyarlardı. Bu işler karşılığında ise bir miktar ücret alırlardı. İmamların ekstra kazanç elde ettikleri cenaze yıkama ve nikâh kıyma işi görev yaptıkları mahalleyle sınırlandırılmış, birbirlerinin yetki alanlarını ihlal etmemeleri istenmiştir. Buna rağmen daha çok gelir elde etmek isteyen bazı mahalle imamları civardaki mahallelere müdahale etmekten geri kalmamıştır. Hacı Hüseyin Mahallesi sakinlerinden olup Sokakbaşı Mahallesi’ndeki camide imam ve hatiplik yapan Seyyid Hüseyin, Hacı Hüseyin Camii imamından bu nedenle şikâyetçi olmuştur.¹⁹³ Zilkade 1174/Haziran 1761 tarihli hükümde ise 10 Cemazielahir 1174/17 Ocak 1761 tarihinden itibaren Kapu Camii’nin imam ve hatiplik vazifesine günlük iki akçe ücretle tayin edilen Seyyid Mehmed, mütegalibeden olduklarını iddia ettiği Ömer ve kardeşi Ali’den görevini yapmasına müdahale ve muhalefet ettikleri için şikâyetçi olmuştur. Şikâyet neticesinde Anadolu muhasebe defterleri üzerinde yapılan incelemeden, imam ve hatiplik vazifesinin Seyyid Mehmed’in üzerinde olduğu anlaşılmış ve hakkına tecavüz edilmemesi için emr-i şerif yazılmıştır.¹⁹⁴

Göreve müdahaleyle ilgili Recep 1189/Eylül 1775 tarihli son hüküm ise Sultan Selim Han Camii yakınında Aliefendizâde Mustafa Efendi tarafından yaptırılan medresenin müderrisleri arasındaki anlaşmazlık hakkındadır. Hükümde anlatıldığına göre medresenin tevliyetle birlikte müderrisi olan Osman vefat edince yerine Rebiülahir 1153/Haziran 1740’da Seyyid Mehmed tayin edilmiş, daha sonra Seyyid Mehmed’in feragat etmesiyle tedarik ve tevliyetin yarı

¹⁹¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 368.

¹⁹² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 27.

¹⁹³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 63.

¹⁹⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 18.

hakkı Safer 1154/Nisan 1741’de Seyyid Ömer’e verilmiştir. Ömer’in vefatı üzerine de Zilhicce 1185/Mart 1772’de yerine oğlu diğer Seyyid Mehmed tayin edilmiştir. Ruznamçe-i askeriyede tedarik ve tevliyyetin yarısının Seyyid Mehmed, yarısının da Ömer’in oğlu Seyyid Mehmed üzerinde kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Fakat daha sonra Seyyid Mehmed’in tedarik ve tevliyyetin yarısından feragat ettiğinin gerçek olmadığı haber verilince meselenin etraflıca araştırılması için Giresun kadısı Ahmed’e hitaben emr-i şerif yazılmıştır.¹⁹⁵

Aile Hayatıyla İlgili Şikâyetler

Osmanlı ailesi, İslâm hukukunun aile ile ilgili hükümlerine göre şekillenmiştir. Buna göre aile birlikteliği, evlilik adaylarının ve şahitlerin bir araya gelmeleri ve adayların evlenme isteklerini beyan etmeleri üzerine gerçekleşen nikâh akdi neticesinde kurulmaktadır. Bununla birlikte nikâhın sahit ve muteber olarak kabul edilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu şartlarla ilgili bir eksiklik söz konusu olduğunda ise nikâhın feshi söz konusu olabilmektedir.¹⁹⁶

Ahkâm defterlerinde nikâh feshi hakkında iki farklı dava tespit edilmiştir. İlk davayla ilgili Zilkade 1207/Haziran 1793 tarihli birinci hükümde Seyyid Süleyman, bulûğa ermiş (bikr-i bâliğa) Emine ile kendi rızasıyla ve uygun bir mehirle şahitler huzurunda nikâhlandıklarını söylemiştir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Süleyman nikâh akdinin şartlarını yerine getirdiklerini ve evliliklerine dışarıdan müdahale olmaması gerektiğini düşünmektedir. Fakat Emine’nin kardeşi Mustafa, kendisinin izni olmadığı gerekçesiyle nikâh akdini feshetmek istemiştir. Haklı davasına dair elinde fetva olduğunu belirten Süleyman ise Divan-ı Hümâyûn’a müracaat etmiştir.¹⁹⁷ Aynı davayla ilgili beş ay sonraya ait ikinci hüküm, bu hususta daha önemli ve detaylı bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre Emine’nin ağabeyleri Mustafa ve Mehmed birkaç ay önce emr-i şerif yazılmış olmasına rağmen, Süleyman’ın kız kardeşleri Emine’nin *küfivü*¹⁹⁸ olmadığı, yani dengi olmadığı için nikâhı feshetme isteklerini sürdürmüşlerdir. Süleyman’ın babası Seyyid Ebubekir’in talebiyle Giresun mahkemesinde görülen davada, şehir ahali Süleyman’ın sadat-ı kirandan olduğunu ve Emine’nin şahitler huzurunda mehr-i misil¹⁹⁹ ve kendi

¹⁹⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 152.

¹⁹⁶ M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 15-22.

¹⁹⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 343.

¹⁹⁸ Sözlük anlamı itibariyle ‘eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterli’ manasına gelen kefaet, evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eden bir fıkıh terimidir. Denk olan erkeğe küfiv denilmektedir. Bkz. Hamza Aktan, “Kefaet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, s. 166.

¹⁹⁹ Erkeğin evlilik esnasında kadına verdiği veya taahhüt ettiği para veya malı ifade eden mehir, mehr-i müsemma ve mehr-i misil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tarafların üzerinde

rızasıyla Süleyman'a eş olmayı kabul ettiğini haber vermişlerdir. Bunun üzerine Emine'nin ağabeylerinin müdahalelerinin engellenmesi için yeniden bir emr-i şerif verilmesi ricası, Giresun kadısı Ömer tarafından devlet merkezine arz edilmiştir. Giresun kadısının talebi üzerine Divan-ı Hümâyûn'da saklı ahkâm defterlerine müracaat edildiğinde daha önce bu hususla ilgili verilen emr-i şerif kaydına ulaşılmış ve muhtevasında '*Emine bâliğa olup şahitler huzurunda mehir ve kendi rızasıyla Süleyman'a eş olmayı kabul etmişse ağabeylerinin müdahalelerinin engellenmesi*' ifadesinin yer aldığı görülmüştür.²⁰⁰ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere kadının velisi durumunda olan kimse, erkeklerle aralarında kefâet bulunmadığı ya da mehrin eksik olduğu gerekçesiyle evliliğe itiraz edebilmektedir, diğer taraftan bülüğa ermiş bir kadının, uygun bir mehir ve kendi rızasıyla istediği biriyle evlenebilmesine engel bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.²⁰¹

Nikâh feshine dair ikinci dava, yine evlilikte velâyet ve kefâet konularıyla ilgilidir. Cemazielahir 1160/Haziran 1747 tarihli hükümde vefat eden Hacı Hasan'ın küçük kızına vasi tayin edilen Mahmud, vesâyeti altındaki bu kızın veliyy-i akrabası ve amcasının oğlu olduğunu, aralarında denklik (küfüv) bulunduğunu, bu münasebetle mehr-i misli ile şahitler huzurunda kendisine nikâhlandığını söylemiş ancak kızın annesi izni olmadığı gerekçesiyle nikâhı feshetmek istemiştir.²⁰² Mahmud, aynı tarihli diğer hükümde ise Hacı Hasan'ın küçük kızına vasi tayin edildiğini ancak kızın annesinin mütegalibeye istinaden vesâyetine müdahale ettiğini söylemiştir.²⁰³ Burada nikâh akdinin feshiyle ilgili yaşanan anlaşmazlığın esasen velâyet hakkının kullanımından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Mahmud'un akrabalık sebebiyle Hacı Hasan'ın kızının velisi olmasına engel bir durum bulunmamaktadır.²⁰⁴ Hanefî mezhebine göre veli olmasına engel bir durum olmayan ancak bu davada veli olmadığı anlaşılan annenin ise hangi gerekçeyle itiraz ettiği hükümde açıklanmamıştır.²⁰⁵

anlaştıklarına mehr-i müsemmâ, benzer şart ve konumdaki kadınlara ödenene ise mehr-i misil denilmektedir. Bkz. Mehmed Âkif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 389-391.

²⁰⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 355.

²⁰¹ Saffet Köse, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2003), ss. 101-116.

²⁰² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 78.

²⁰³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 78.

²⁰⁴ Mustafa Genç, "İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi İle Evlendirme Velâyeti Hakkı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, (2019), s. 407.

²⁰⁵ Velâyet genel olarak, rızaları aranmaksızın başkaları adına hukuki muamelede bulunma yetkisi olarak ifade edilmektedir. Nikâhta velâyet ise ehliyetlessiz ve eksik ehliyetli kızların velileri tarafından evlendirilmesidir. Velâyet, velinin velâyetleri altındaki kimselere karşı cebir haklarının olup olmamasına göre ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, veliye velâyeti altındaki kimseyi rızası aranmaksızın evlendirme yetkisi veren zorlayıcı velâyettir. İkincisi ise veliye velâyeti altındaki kimseyi ancak onun rızasıyla evlendirme yetkisi veren zorlayıcı

Aile hayatı hakkında ahkâm defterlerinden tespit edilen bir diğer anlaşmazlık konusu vesâyetle ilgilidir. Vesâyet; fiil ehliyeti bulunmayan veya eksik olanlar ile ehliyeti sonradan kısıtlananların mallarını koruma ve işletme, onlar adına tasarrufta bulunma yetki ve sorumluluğunu ifade eden hukukî bir terimdir.²⁰⁶ Vesâyetle ilgili kayıtlara yansıyan şikâyetler genellikle vasinin işine dışarıdan müdahale edilmesi ya da vasilerin vesâyeti altındaki çocuğun maliyla ilgili ihmallerinden, yetim mallarını kendi zimmetlerine geçirmelerinden kaynaklanmıştır. Hacı Hasan'ın kızına vasi tayin edilen Mahmud'un vesâyetine kızın annesi tarafından müdahale edildiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bunun dışında vesâyet ile ilgili Rebiülahir 1157/Mayıs 1744 tarihli iki hüküm daha bulunmaktadır. Aynı davayla ilgili olan bu hükümlerin ilkinde Ayşe isimli kadın, babası Hacı Ömer vefat ettiğinde küçük yaşta olduğu için Hacı Hüseyin Mahallesi sakinlerinden olan dayısı Hacı Mustafa'nın mahkeme tarafından kendisine vasi tayin edildiğini ve babasından intikal eden 3.500 kuruşun da ona teslim edildiğini söylemiştir. Ayşe dava açmaya muktedir yetişkin bir kadın olduğunda, babasından intikal eden bu parayı vasi Hacı Mustafa'dan talep etmiş ancak bu vermemek için türlü bahaneler ileri sürmüştür.²⁰⁷ Konuyla ilgili ikinci hükümde Ayşe, babasından intikal eden paradan 1.000 kuruşun vasi Hacı Mustafa'nın kardeşi Ali Ras'a verildiğini iddia etmiştir. Ayşe'nin iddiasına göre bu para onu on bir hesabı (%10 ribh ile) üzere verilmiş, ancak dokuz sene boyunca devr-i şer'i ile ilzâm olunmamış ve ribh (kar) olarak verilen paralar vasisi tarafından Ayşe'nin ihtiyaçları için harcanmamıştır. Bu nedenle Ayşe, Ali Ras zimmetinde olan hakkının alınması için de emr-i şerif talebinde bulunmuştur.²⁰⁸

Miras Hukukuyla İlgili Şikâyetler

İslâm miras hukukunda ölen kişinin varislerinin kimler olduğu ve bunların terekeden ne kadar hisse alacakları ayrıntılı olarak belirlenmiştir.²⁰⁹ Buna rağmen şer'iyye sicilleri ve şikâyetlerin kaydedildiği defter serileri içinde mirasla ilgili anlaşmazlıklar ilk sıralarda yer almaktadır. Nitekim ahkâm

olmayan velâyettir. Kızları evlendirmeye yetkili veli, öncelikle baba sonra en yakınından başlamak üzere erkek akrabalarıdır (asabe). Bunlara hususi veli (veliy-i hâs) denilmektedir. Hususi velinin olmadığı durumlarda ise velâyet yetkisi devlet başkanı ve kadıya, yani umumi veliye (veliy-i âm) geçmektedir. Ancak Ebû Hanife'ye göre asabe bulunmadığı takdirde velâyet umumi veliye değil zevilerhama (asabe dışında kalan akrabalar) geçer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, a.g.e., s. 24-26.

²⁰⁶ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2013, C. 43, s. 66.

²⁰⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 28.

²⁰⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 28.

²⁰⁹ Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, ss. 143-145.

defterlerinden tespit edilen hükümlerin büyük bir kısmı da mirasla ilgili şikâyetlerdir. Miras paylaşımı sırasında küçük yaşta olan²¹⁰, diyar-ı aharda olduğunu söyleyen²¹¹ ya da karşısındaki kişinin zulümünden çekindiği için davacı olamadığını iddia eden²¹² kişiler Divan-ı Hümâyûn'a müracaat ederek murislerinden kendilerine intikal eden hisselerini talep etmişlerdir. Davalı tarafta genellikle kardeş, öz veya üvey anne-baba, büyükbaba, kayınpeder, amca, dayı, hala, teyze ve kuzen gibi yakın akrabalar bulunmaktadır. Bunların dışında varis olmadığı halde mirasa müdahale eden ve genellikle mütegalibe ve cebabire olarak nitelendirilen kimseler de davalılar arasında yer almaktadır.²¹³ Aileden olsun ya da olmasın mirasa müdahalede bulunan kişilerin, anlaşmazlık konusu olan miras malını vermek istememelerindeki en önemli kanıtlarının mürur-ı zaman (zaman aşımı) olduğu görülmektedir. Zaman aşımını öne sürenler, 'zaman mürur eyledi davanız mesmû' olmayıp davadan sakit olmuş olursunuz' ve '15 sene mürur etmiş emlakın tekrar istimâ'ı memnûdur' gibi ifadeler kullanarak zapt ettikleri gayrimenkulleri teslim etmemişlerdir.²¹⁴ Bunun yanı sıra dava edilen malın vefat eden sahibi tarafından daha önce satıldığı²¹⁵, hibe ya da vasiyet edildiği²¹⁶ için anlaşmazlık konusu haline geldiğine dair dava kayıtları da bulunmaktadır. Anlaşmazlık konusu olan gayrimenkuller arasında üzüm bağı, fındık bahçesi, ev, arsa, değirmen arsası yer almaktadır. Bunların dışında hayvanlar ile nakit para ve diğer şahıslar zimmetinde olan alacaklar da miras anlaşmazlığına konu olmuştur. Gayrimenkuller arasında fındık ve üzüm bahçesinin çoğunlukta olduğu söylenmelidir.

Miras anlaşmazlığıyla ilgili çok sayıda dava kaydı içinden biri çeşitli açılardan önemli bilgiler ihtiva ettiği için burada örnek olarak gösterilebilir. Bu dava Osmanlı reisülküttaplarından olan ve idam edilen Mustafa Efendi'nin adının geçtiği miras davasıdır.²¹⁷ Buna göre Emmetullah isimli kadın, Mustafa Efendi'nin ümmüveled varisidir.²¹⁸ Emmetullah'ın Mustafa Efendi'den olma

²¹⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 164.

²¹¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 337.

²¹² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 188.

²¹³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 1.

²¹⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 213.

²¹⁵ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 9.

²¹⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 125.

²¹⁷ 1155/1743 tarihli bu hükümde adı geçen Mustafa Efendi, 1683 Viyana kuşatmasından sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile birlikte idam edilen Reisülküttap Telhisîzâde Mustafa Efendi'dir. Telhisîzâde, Merzifonlu'nun yakınında olan bir isim olması nedeniyle Sadrazam Kara İbrahim Paşa tarafından 3 Safer 1095/21 Ocak 1684'de Edirne'de Üç Şerefeli Camii önünde asılarak idam edilmiştir. Hamid Aral (Haz), *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı*, Ankara 1968, s. 44.

²¹⁸ Ümmüveled, efendisi tarafından hamile bırakılan cariye için kullanılan bir kelimedir. Ümmüveled efendisinin ölümüyle birlikte başka bir muameleye gerek kalmadan hüriyetine kavuşur. Doğan çocuk da hür sayılır, çocukla baba arasında normal bir nesep bağı kurulur ve

oğlu Abdullah vefat edince Giresun'da Cami-i Kebîr Mahallesinde bulunan ve Büyük Han olarak bilinen han Emmetullah'a intikal etmiştir. Ancak Trabzon sakinlerinden Mahmud isimli kişi, Abdullah'ın asabeten varisi olduğunu iddia ederek, han ve sair terekeden hisse almak istemiştir. O vakitlerde Rumeli kazaskeri olan Mirza Mustafa Efendi huzurunda görülen davada, Mahmud'un haksız olduğu anlaşılmış ve haksız talebinden men edildiğine dair Emmetullah'a hüccet-i şer'iyeye verilmiştir. Emmetullah bir müddet sonra İstanbul'da vefat edince terekesi ve Giresun'daki han Giresun sakinlerinden kocası Seyyid Ali'ye miras olarak kalmıştır. Üzerinden 37 sene geçtikten sonra, bu defa Mahmud'un oğlunun oğlu Seyyid Ahmed miras talebiyle ortaya çıkmıştır. Seyyid Ahmed, hevadârî olan bir kadıdan Reisülküttap Mustafa Efendi ile dedesi Mahmud'un kardeş olduklarına dair bir hüccet-i şer'iyeye alarak miras davası açmıştır. Divan-ı Hümâyûn'da görülen bu davada Seyyid Ahmed'in yalan söylediği anlaşılmış ve handan el çekmesine karar verilmiştir. Fakat Seyyid Ahmed bu karara itaat etmemiş ve Seyyid Ali'nin mülk-i mevrûsu olan hana müdahalesini sürdürmüştür. Seyyid Ali ise elinde bulunan hüccet-i şer'iyeye gereğince Seyyid Ahmed'in zulmünün engellenmesi için Divan-ı Hümâyûn'a başvurmuştur. Burada yapılan incelemeler neticesinde Seyyid Ali'nin elindeki hüccetin Mirza Mustafa Efendi'nin imza ve mührünü taşıdığı ve bu nedenle delil olarak kullanılabilir nitelikte bulunduğu dönemin Anadolu kazaskeri Şeyhzâde Mehmed Efendi tarafından haber verilmiş, bunun üzerine Seyyid Ahmed'in hukuken geçersiz sayılan müdahalesinin engellenmesi için Zilhicce 1145/Haziran 1733'te emr-i şerif yazılmıştır. Bu emr-i şerif daha sonra Seyyid Ali'nin talebi üzerine Zilhicce 1155/Şubat 1743'te yenilenmiştir. Bununla aynı tarihli bir başka hüküm ise, Seyyid Hasan isimli kişinin müracaatı üzerine yazılmıştır. Bu hükümde anlatılanlara göre Seyyid Ali, hanın yarısını Seyyid Hasan'a, yarısını da müteveffa Kantar Mahmud'a satmıştır. Seyyid Hasan, daha önce İstanbul'da birkaç defa görülen bu davanın mahallinde görülmeyip Divan-ı Hümâyûn'a havale edilmesini istemiştir.²¹⁹ Ancak bundan bir sene sonra, Seyyid Ali'nin talebi üzerine yazılan hüküm meselenin çözülemediğini göstermektedir. Seyyid Ali Cemazielahir 1157/Temmuz 1744 tarihli bu hükümde, Seyyid Ahmed'in hana müdahale etmeye devam ettiğini söylemiştir.²²⁰

Cami-i Kebîr Mahallesinde bulunan Büyük Han'ın mülkiyetinin kime ait olduğuyla ilgili yaşanan bu anlaşmazlıkta adı geçenlerden Seyyid Ali ve Seyyid Hasan, bu tarihlerde yazılan iki hükümde bu sefer davalı taraf olarak görülmektedir. Eğer dava konusu olan bu han, Cami-i Kebîr Mahallesindeki

her bakımdan normal evlilikten doğan çocukların statüsüne sahip olur. Bkz. M. Akif Aydın-Muhammed Hamîdullah, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 243.

²¹⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 9.

²²⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 34.

Büyük Han'dan başka bir han değilse yukarıda mağdur durumda görülen Seyyid Ali ve Seyyid Hasan için bu defa tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Seyyid Hüseyin isimli kişinin şikâyeti üzerine yazılan bu iki hüküm incelendiğinde mesele daha iyi anlaşılacaktır. Şevval 1156/Kasım 1743 tarihli ilk hükümde Seyyid Hüseyin, Giresun'da bulunan mülk hana Seyyid Ali, Seyyid Ahmed ve Seyyid Ömer Ağa'nın ortak olduklarını, daha sonra Seyyid Ali'nin hissesini babası Seyyid Mahmud Ağa'ya sattığını söylemiştir. Babasının diğer ortakların hisselerini de satın alarak hanın tamamına sahip olduğunu, vefatından sonra da miras olarak kendisine intikal ettiğini belirtmiştir. Seyyid Hüseyin'in iddiasına göre Hasan isimli biri ortaya çıkıp, '*Seyyid Ali hissesini bana sattı diyerek*' hanın yarısını zapt etmek istemiştir. Seyyid Hüseyin, elinde bulunan hüccet-i şeriyye gereğince Hasan'ın hana müdahaleden men edilmesi için emr-i şerif rica etmiştir.²²¹ Safer 1157/Nisan 1744 tarihli ikinci hükümde ise Seyyid Hüseyin Ağa, hanın ortaklarından Seyyid Ali ve Seyyid Ahmed Ağa'nın daha önce davalık olduklarını söylemiştir. Buna göre Seyyid Ali, '*hanın tamamı benimdir, benim hissem daha fazladır diyerek*' ortağı Seyyid Ahmed'e dava açmış ancak mahkeme olduklarında hana ortak oldukları anlaşılmuş, birbirlerinin zimmetini ibra etmişler ve bu hususta hüccet-i şeriyye düzenlenmiştir. Bu davadan sonra Seyyid Ali hissesini Seyyid Hüseyin Ağa'nın babası Seyyid Mahmud'a satmıştır. Seyyid Mahmud ve Seyyid Ahmed, yarı yarıya hana sahiplerken Ahmed vefat etmiş ve hissesi sağır oğulları ile sağire kızlarına intikal eylemiştir. Bunların hisselerini de vasiyeleri ve valideleri olan Şerife Fatma, Süleyman isimli kişi vekâletiyle 1156/1743 senesinde Seyyid Mahmud'a satmıştır. Seyyid Mahmud'un vefatından sonra han miras olarak oğlu Seyyid Hüseyin Ağa'ya kalmıştır. Seyyid Hüseyin Ağa'nın iddiasına göre hanın eski ortaklarından Seyyid Ali, '*babam Seyyid Mahmud'un Seyyid Ahmed'in çocuklarından satın aldığı han hissesi benimdi diyerek*' ortaya çıkmış ve hevadârı Serdar Seyyid Hasan Ağa ile birlikte hana haksız yere müdahalede bulunmuşlardır. Seyyid Hüseyin Ağa bunun üzerine kendileri ile davalık olduklarını, mahkemeden Seyyid Ali'nin müdahalesinin haksız olduğuna dair hüccet-i şer'iyye verildiğini söylemiştir. Seyyid Ali buna rağmen iddiasından vazgeçmeyip, müdahalesini sürdürdüğü için Seyyid Hüseyin Ağa, şeyhülislamdan aldığı fetva ve daha önce verilen hüccetle Divan-ı Hümâyûn'a başvurmuş ve Seyyid Ali'nin hana müdahalesinin engellenmesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur.²²²

Seyyid Hüseyin'in söyledikleriyle daha karışık bir hâl alan bu han davasında kimin haklı kimin haksız olduğuyla ilgili bir değerlendirme yapmak mümkün görülmemektedir. Reisülküttap Telhisîzâde Mustafa Efendi'nin, ümmüveled cariyesi Ümmügülsüm'ün ve oğlu Abdullah'ın isimlerinin bu dava

²²¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 23.

²²² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 26.

içinde geçmesinin dışında, Ümmügülsüm'den kocası Seyyid Ali'ye miras olarak intikal eden bir hanın, satış görmesi hatta belki de aynı anda birden fazla kişiye satılması, hanın bir süreliğine müşterek tasarruf edilmesi, ortaklar arasında yaşanan davalar, vefat eden ortakların hisselerinin çocuklarına intikal etmesi ve hissesini satan bir ortağın yıllar sonra yeniden sahiplik iddiasında bulunması miras anlaşmazlıklarının nasıl girift bir sorun haline gelebildiğini göstermektedir.

Bu başlık altında incelenecek bir başka konu, bir malın karşılıksız olarak başkasına temlikini ifade eden ve genellikle aile bireyleri arasında görülen hibe akdiyle ilgili şikâyetlerdir. Bu konuyla ilgili iki hüküm tespit edilmiştir. Rebiülahir 1161/Nisan 1748 tarihli ilk hükümde Hacı Hüseyin Mahallesi sakinlerinden Hacı Fazlıoğlu Hasan Ağa, vefat etmeden önce aynı mahalledeki mülk evini, içinde fındık ve üzüm ağaçlarıyla iki bâb değirmen bulunan mülk bahçesini eşi Miyase'ye hibe etmiştir. Miyase, mahkeme tarafından verilen hüccet gereğince bu gayrimenkulleri 15 sene tasarruf etmiştir. Vefat edince mülk-i mevhûbesi olan bu ev ve bahçe babası Mehmed Ağa'ya, bu dahi vefat edince çocukları Ali, Abdullah, Hasan, Fatma ve Zeynep'e miras olarak intikal etmiştir. Ancak Giresun sakinlerinden ve mütegalibeden Hacı Fazlıoğlu Fazlı isimli biri bahsedilen gayrimenkulleri haksız yere zapt etmiştir. Giresun mahkemesinde görülen davada gayrimenkullerin Mehmed Ağa'dan çocuklarına miras kaldığı ve Fazlı'nın haksız yere zapt ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenle Fazlı'ya gayrimenkullerden el çekmesi tembih edilmişse de o bu karara uymamıştır. Bunun üzerine Giresun kadısı Seyyid Mehmed devlet merkezine bir mektup yazarak, Fazlı'nın müdahalesinin engellenmesi için emr-i şerif verilmesini rica etmiştir.²²³ Hibe ile ilgili Şevval 1207/Mayıs 1793 tarihli ikinci hükümde ise Keşap köyü sakinlerinden Ali, sahip olduğu emlak ve eşyasını kızı Huriye'ye hibe ettikten sonra vefat etmiştir. Ancak Huriye'nin amcasının oğlu Mustafa hibe akdine karşı çıkararak emlak ve eşyayı haksız yere zapt etmiştir.²²⁴

Vakıfla İlgili Şikâyetler

Osmanlı döneminde Giresun'da cami, mescit, medrese, türbe, zaviye, köprü, çeşme ve hamam gibi dinî ve sosyal birçok mimarî eser inşa edilmiş ve bu yapıların sürekliliğini sağlamak için pek çok vakıf kurulmuştur.²²⁵ Giresun'da kurulan vakıflar içinde şehrin kültürünü yansıtanlar, hiç şüphesiz fındık bahçesi vakıfları olmuştur.²²⁶ Ahkâm defterlerinde Giresun vakıfları ile

²²³ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 87.

²²⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 341.

²²⁵ Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008.

²²⁶ Hüseyin Çınar, "Osmanlı'nın Son Döneminde Giresun Merkezde Geliri Fındık Bahçesi Olan Vakıflar", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008)*, Ankara 2009, C. 1, s. 308.

ilgili tespit edilen altı hükümden dördü vakıf bir fındık bahçesinin idaresine ve gelirlerine yapılan müdahaleyle ilgilidir. Hükümlerde anlatılanlara göre Cerî Şeyh Muhyiddin, Ellez? köyünde Bey Çeşmesi yakınındaki fındık bahçesini tevliyet ve geliri evlatlarına ait olmak şartıyla vakfetmiştir. Aradan yıllar geçtikten sonra zürri/evlatlık vakıflarda sıklıkla görülen, vâkıfın evlatları arasında vakfın idaresi ve gelirlerinin paylaşımıyla ilgili anlaşmazlık burada da ortaya çıkmıştır. Recep 1166/Mayıs 1753 tarihli hükümde Divan-ı Hümâyûn'a başvuran Ellez köyünden Raziye, bahsi geçen fındık bahçesine mutasarrıf olan diğer Raziye'nin vefat ettiğini söylemiş, vâkıfın şartı gereğince tevliyetin kendisine intikal ettiğini bildirmiş ve tasarrufuna hariçten kimsenin müdahale etmemesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur.²²⁷ Bir yıl sonrasına ait hükümde ise Süleyman isimli bir başkası, Raziye'nin vefatıyla tevliyetin kendisine intikal ettiğini ancak Ellez köylü Raziye'nin haksız yere vakfı zapt ettiğini söylemiştir. Raziye ile muhakeme olduklarını ve kendisinin evlad-ı vâkıftan olduğunu şahitler aracılığıyla ispatladığını, bu hususta ilam verilmesine rağmen Raziye'nin müdahaleye devam ettiğini bildirmiştir.²²⁸ Süleyman'ın bu şikâyetinden bir ay kadar sonra bu defa Raziye Divan-ı Hümâyûn'a sunduğu arzuhâlinde mütegalibeden olduğunu söylediği Fettahoğlu Süleyman'ın mazûl kadılarından aldığı sahte hüccetle fındık bahçesini zapt ettiğini, zulmünün engellenmesi için mahkeme tarafından hüccet verilmesine rağmen bahçeyi tasarrufuna engel olduğunu anlatmıştır.²²⁹ Bundan bir yıl sonrasına ait Şevval 1168/Temmuz 1755 tarihli hüküm, mahallinde şerle görülmesine karar verilen ihtilafın giderilemediğini göstermektedir. Bu defa bizzat Divan-ı Hümâyûn'a gelen Raziye Kapu Mahallesi sakinlerinden olduğunu söylediği Süleyman hakkındaki iddiaları sürdürmüş; Süleyman'ın müdahalesinin engellenmesi ve fındık bahçesinin kendi tasarrufuna verilmesi için hükm-i hümâyûn talebinde bulunmuştur. Divan-ı Hümâyûn ise daha önce olduğu gibi davanın mahallinde şer'le görülmesine karar vermiştir.²³⁰

Vakıflarla ilgili tespit edilen hükümlerden birinde Sultan Selim Camii evkafından olan iki dükkân ve bir mahzenin 20 yıldan beri kiracısı olan Osman, dükkân ve mahzenin arsalarının kendilerine ait olduğunu iddia eden Halil ve Mehmed'in haksız müdahalelerinden şikâyetçi olmuştur.²³¹ Vakıfla ilgili son hüküm ise Çarşu Mahallesi'nde Hacı Ramazan tarafından kurulan zürri vakfın geliriyle ilgili vâkıfın erkek ve kız evlatları arasında yaşanan anlaşmazlıkla ilgilidir. Çarşu Mahallesi'nde oturan Seyyid İbrahim ve Seyyid Hüseyin isimli iki kardeşin anlattıklarına göre, ataları vakfı kurarken tevliyet ve gelirlerini

²²⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 150.

²²⁸ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 161.

²²⁹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 162.

²³⁰ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 171.

²³¹ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 238.

erkek evlatlarına şart koşmuş ve bu durum vakfiyede kayıt altına alınmıştır. Ancak aynı mahalleden Fatma isimli kadın, vâkıfın evladından olduğu iddiası ile vakıf gelirlerinden hisse talebinde bulunmuştur.²³²

Komşuluk Hakkıyla İlgili Şikâyetler

‘Birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer’ olarak tanımlanan Osmanlı mahallesinde, mahalle sakinlerinin birbirlerine karşı birtakım yükümlükleri vardı.²³³ Mahalle sakinleri yeni bir ev inşa ederken ya da evlerinde tadilat yaparken komşularının haklarına saygı göstermek zorundaydılar. Buna rağmen komşusunun mahremiyetini ihlâl edecek şekilde pencere açan, saçak bırakan ve ilave duvar yapan kişilerin bu hareketleri şikâyet konusu olarak yerel mahkemelere ve Divan-ı Hümâyûn’a taşınmıştır. Bu konuyla ilgili bir ihtilaf Giresun’un Hacı Selim Mahallesi’nde yaşanmıştır. Rebiülahir 1156/Haziran 1743 tarihli hükme göre mahalle sakinlerinden biri eskiden tek odalı olan evinin üzerine kat çıkmış ve penceresini komşusunun makarr-ı nisvân sayılan alanlarını (hamam, mutfak, avlu) görececek şekilde açmıştır. Durumdan rahatsız olan komşu elindeki fetva ile birlikte Divan-ı Hümâyûn’a giderek zararın giderilmesi için emr-i şerif talebinde bulunmuştur.²³⁴

Mahalle sakinlerinin birbirlerine karşı sorumluluklardan birisi de satışı yapılacak gayrimenkulün öncelikle ortak hissedar veya komşulara teklif edilmesidir. Hissedar ve komşulara satın alma önceliği tanıyan bu hakka şuf’a hakkı denmiştir. Müşterek mülkiyeti ferdî mülkiyete dönüştürmek ve istenilmeyen kimselerin hissedarlar arasına katılmasına engel olmak gibi faydaları olan şuf’a hakkı mahalle söz konusu olduğunda genellikle yabancı kişilerin mahalleye yerleşmesine engel olmak için kullanılmıştır.²³⁵ Şuf’a hakkıyla ilgili Giresun’dan Divan-ı Hümâyûn’a yansıyan Şevval 1207/Mayıs 1793 tarihli iki hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin birinde satışı yapılan bir dükkân, diğerinde ise bir ev arsası ihtilaf konusu olmuştur. İlk hükümde Seyyid Mehmed, Molla Mustafa’dan satın aldığı dükkâna komşu olan dükkân sahipleri Ahmedoğlu Abdi ve Başeskiyoğlu Hasan’ın satıştan haberdar olmalarına rağmen şuf’a hakkına talip olmadıklarını, bu nedenle haklarının düşmüş olduğunu söylemiş ve bu ikisinin daha sonra şuf’a hakkını öne sürerek dükkânı haksız yere zapt etmelerinden şikâyetçi olmuştur.²³⁶ Diğer hükümde ise Hacı Hüseyin Mahallesi’nden Emir Süleyman, komşusu olduğu arsanın Serkiz isimli bir

²³² BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 3, s. 15.

²³³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2009, s. 3.

²³⁴ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 1, s. 11.

²³⁵ İsmail Kıvrım, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, Gaziantep 2009, s. 239.

²³⁶ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 341.

zimmîye satıldığını duyunca şuf'a hakkını kullanmak istemiş fakat Serkiz buna yanaşmamıştır.²³⁷

Sonuç

18. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Giresun, stratejik konumu ve ekonomik potansiyeliyle öne çıkan bir şehir görünümündedir. Deniz ticareti ve fındık başta olmak üzere tarımsal üretim şehrin ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İç bölgelerden getirilen hububat ve madenler ile şehrin önemli tarım ürünleri olan fındık Giresun limanı üzerinden ihraç edilmektedir. Cami, medrese, han gibi şehrin kültürel ve dinî hayatını yansıtan çeşitli mimari yapılarıyla klasik bir Osmanlı şehri görünümündedir. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan ağır savaşlar ve istikrarsızlık bütün Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Giresun'da olumsuz durumların yaşanmasına neden olmuştur. Bilhassa Dizdarzâde ve Laçinzâde gibi ayan ailelerinin neden olduğu karışıklık, Giresun limanının faaliyetlerini sekteye uğratarak şehrin ekonomisini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu mücadeleler sırasında başta Giresun kalesi olmak üzere diğer mimari eserlerin tahrip olması, şehrin fiziksel görünümünü olumsuz etkilemiştir. Devlet otoritesinin zayıflaması ve toplumsal huzursuzluk şehir ahalisi arasındaki ilişkilere de yansımış, haksızlığa uğrayanlar Divan-ı Hümâyûn'a başvurarak haklarını aramışlardır. Ortaya çıkan tüm bu sorunlar Ahkâm defterleri üzerinden müşahade edilebilmektedir.

Ahkâm defterleri, Osmanlı şehir tarihi çalışmalarının yegâne kaynağı olan şer'îyye sicillerinin mevcut olmadığı şehirlerin tarihi için önemli bir kaynaktır. Bugün en erken tarihli sicili 19. yüzyılın ortalarına ait olan Giresun'un 18. yüzyılı için Trabzon Ahkâm defterleri önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Divan-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyetlerin kaydedildiği bu defterler Giresun'da yaşanan sorunları müşahade etmenin yanı sıra şehrin idarî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte bir konunun bütün yönleriyle anlaşılmasının mümkün olmadığı durumlarda alternatif kaynaklarla birlikte kullanılmaları gerekmektedir. Mesela Dizdarzâdelerin şehirde çıkardıkları olaylar hakkında önemli bilgiler ihtiva eden ahkâm defterleri, Dizdarzâde Hüseyin ve oğlu Ali'nin kim tarafından ve neden katledildikleri gibi sorulara cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, 18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun ve çevresinde etkili olan Dizdarzâdeleri ele alacak müstakil bir çalışmanın, ailenin tarihine ve Doğu Karadeniz bölgesinde yaşanan ayanlar arası mücadelede mezkûr ailenin rolü ve ilişki ağlarını anlamamıza katkı sağlayacağı muhakkaktır.

²³⁷ BOA, A. DVNS.AHK.TZ.d, nr. 2, s. 341.

18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a gönderilen şikâyetler, şikâyet konusunun yanı sıra şikâyet eden-edilenin kimliği, cinsiyeti, şikâyetin bildirilme ve Divan'ın şikâyetler karşısında nasıl bir yol izlediği hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Şikâyet edenler çoğunlukla askerî sınıftan kişiler iken en çok şikâyet edilenler ise reaya olmuştur. Askerî sınıfa mensup olanların şikâyet etme-edilme oranının yüksek olması toplumda askerilerin etkinliğini ve hukuki süreçlerdeki rollerini göstermektedir. Şikâyet eden-edilenlerin büyük ölçüde Müslüman ve erkek olduğu dikkat çekmektedir. Kadın oranının düşük olması, dönemin toplumsal yapısında kadınların kamusal alandaki varlıklarının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Gayrimüslimlerin ise hem nüfus olarak sayıca az oldukları hem de sorunlarını kendi mahkemelerinde çözmeyi tercih ettikleri için daha az görünür oldukları düşünülebilir. Her ne kadar yolculuk tehlikeli ve maliyetli bir iş olsa da insanlar şikâyetlerini bildirmek için arzuhâl göndermek yerine bizzat Divan-ı Hümâyûn'a gitmeyi daha çok tercih etmişlerdir. Şikâyetlerin çözümünde Divan-ı Hümâyûn'un yaklaşımına bakıldığında özel hukuku ilgilendiren şikâyetlerin mahallinde çözümünün tercih edildiği, kamuyu ilgilendiren konuların ise merkezdeki defter ve kanunlar ışığında merkezî otoritenin kararlarına göre çözüldüğü görülmektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısında Giresun'dan Divan-ı Hümâyûn'a iletilen şikâyetlerin genellikle eşkıyalık, mirî arazi, vergi, alacak-verecek ve miras konularıyla ilgili olduğu görülmüştür. Fakat bu durum sadece Giresun'a özgü değildir. İmparatorluğun farklı bölgeleriyle ilgili çalışmalar benzer sorunların buralarda da yaşandığını göstermektedir. Hatta bu sorunların 19. yüzyıla miras kaldığı yine yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Nitekim Trabzon Ahkâm defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı bir çalışmada 19. yüzyıl Giresun'unda en çok şikâyet edilen konuların başında miri ve mülk toprak anlaşmazlıkları ile miras ve vergiyle ilgili şikâyetlerin yer aldığı belirtilmektedir. Söz konusu bu çalışma, diğer bazı hususlarda bir önceki asırla karşılaştırma yapmamıza imkân tanımaktadır. Buna göre Trabzon Ahkâm defterlerinde kayıtlı Giresun ile ilgili hüküm sayısı 18. yüzyılın ikinci yarısında 188 iken, 19. yüzyılda 118'e düşmüştür. Yine 19. yüzyılda Dizdarzâdelerin taraf olduğu hükümlerin sayısı 18. yüzyılın ikinci yarısına oranla çok dah azdır. Giresun zeametiyle ilgili de benzer bir durum söz konusudur. 1796-1817 tarihli 3 numaralı Trabzon Ahkâm defteri dışında, 19. yüzyıla ait hiçbir defterde Giresun zeametiyle ilgili hükmün yer almamasının timar sisteminin kaldırılması, timar ve zeamet gelirlerinin merkezi hazineye aktarılmasıyla ilgili olduğu tahmin edilebilir. Dizdarzâdelerin taraf olduğu hüküm sayısındaki düşüşün ise 19. yüzyılda devletin merkezî otoriteyi güçlendirme girişimleriyle, Doğu Karadeniz ve Giresun'da başka ayan ailelerinin önem kazanmasıyla ilgili olabileceği düşünülebilir.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Trabzon Ahkâm Defterleri (A. DVNS.AHK.TZ.d), nr. 1, 2 ve 3.

2. Kitap ve Makaleler

AKTAN, Hamza ,“Kefâet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, ss. 166-168.

_____, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, ss. 143-145.

ARAL, Hamid, (Haz), *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, Ankara 1968.

AYBAKAN, Bilal, “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, ss. 402-405.

AYDIN, M. Âkif-HAMÎDULLAH, Muhammed, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, ss.237-246.

AYDIN, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

_____, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 389-391.

AYGÜN, Necmettin, *Trabzon Gümrüğü (1750-1800)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

_____, “Trabzon’da Tütün Tüccarı (1826-1827)” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 28, Trabzon 2020, ss. 317-340.

BARDAKOĞLU, Ali, “Vesâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2013, C. 43, ss. 66-70.

BAY, Abdullah, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Trabzon Eyaletinde Tımar ve Zeametlerin Durumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 18, 2008, ss. 39-55.

BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlı Devleti’nde İmamlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 181-186.

BOSTAN, M. Hanefi, “XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazasının İdârî Taksimatı ve Nüfusu”, *Giresun Tarihi Sempozyumu Bildirileri (24-25 Mayıs 1996)*, İstanbul 1997, ss. 119-136.

_____, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002.

ÇINAR, Hüseyin, “Osmanlı’nın Son Döneminde Giresun Merkezde Geliri Fındık Bahçesi Olan Vakıflar”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu (9-11 Ekim 2008)*, Ankara 2009, C. 1, ss. 308-327.

EMECEN, Feridun M., “Doğu Karadeniz Kıyılarında İskân ve Şehirleşme: Espiye Kasabasının Ortaya Çıkışı”, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, ss. 313-332.

_____, “Doğu Karadeniz’de Âyanlık: Kethudazâde Mehmed Emin Ağa ve Tirebolu”, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, ss. 269-300.

_____, “Tarihî Bir Liman Kenti: Giresun”, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul 2020, ss. 217-233.

_____, “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dâir Bâzı Bilgiler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* C. 4 S. 1, (1989) ss. 158-167.

_____, “Giresun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, ss. 78-84.

_____, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, İstanbul 2005, ss.107-140.

FATSA, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008.

_____, *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri (Osmanlı Dönemi)*, İstanbul 2020.

GENÇ, Mustafa, “İslâm Hukukunda Akrabalık Sebebi İle Evlendirme Velâyeti Hakkı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, (2019), ss. 391-422.

GÖK, İlhan, “2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterine Göre Kürtün İle İlgili Merkeze Yansıyan Konular (1759-1796)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 28, Trabzon 2020, ss. 443-462.

_____, “Eyalet Ahkâm Defterleri Çerçevesinde Akçaabat’ın Sosyal ve Hukuki Durumu (1742-1800)”, *History Studies*, C. 12, S. 6, (2020), ss. 2943-2968.

GÖKÇEK, Mehmet Fatih, “1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri’nde Kürtün Nahiyesi İle İlgili Kayıtlar (1742-1759)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 13, S. 25, Trabzon 2018, ss. 69-102.

GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Giresun’da Bazı Sosyal ve Ekonomik Meseleler” *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1998) Bildiriler*, İstanbul 1998, ss. 45-58.

GÜNAY, Ramazan, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013/1, ss. 9-29.

GÜNDOĞDU, İlker, *Trabzon Ahkam Defterleri’ne Göre 19. Yüzyılda Giresun Kazası’nın İktisadi ve Sosyal Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.

KALAYCI, Zeliha Buket, *Osmanlı Sarayında İaşe ve Tüketim (1680-1730)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2023.

KARAMAN, Oktay, *Giresun Kazası (1850-1900)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, İstanbul 2014.

KILIÇ, Rüya, *Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul 2018.

KIVRIM, İsmail, “Osmanlı Mahallesiinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, Gaziantep 2009, s. 231-255.

KÖSE, Saffet, “İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2003), ss. 101-116.

OFLAZ, Mustafa, “Osmanlı Dirlik Sistemi”, *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, ss. 695-708.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2009.

ŞİMŞİR, Nahide, “Ahkâm Defterinin Tarihî Kıymeti ve 107 No’lu Anadolu Ahkâm Defterindeki İzmir ile İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir 1994, ss. 357-390.

TABAKOĞLU, Ahmed, “İmdâdiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 221-222.

TOPRAK, Muhammet Bedrettin, *İstanbul Ahkâm Defterleri’ne Göre 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul ve Çevresinde Tımar Sisteminin İşleyişi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

TUĞLUCA, Murat, *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara 2020.

TUNÇ, Muhammet Nuri, “Divân-ı Hümâyûn’a Yansıyan Kadınların Şikâyetleri ve Şikâyete Konu Olan Kadınlar”, *Başlangıcından Günümüze Türk Tarihinde Kadın*, Ankara 2021, ss. 59-90.

TÜRE, İskender-KAYNAR, Salim, (Haz.), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2017.

YÜRÜK, Emre, *Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014.